

Kartläggning av platsens betydelse: Hållbar utveckling av lokalsamhällen

PRELIMINÄR RAPPORT

Arbetspaket Livsmiljö

Del av Duvedmodellen för lokalsamhällen 2.0

Ann Legeby

Christina Pech

Innehåll

Del 1	5
Introduktion	6
Duvedmodellen: Arbetspaket Livsmiljö.....	6
Platser och perspektiv	7
Mångfunktionella platser	7
Studiens avgränsning	8
Duved – från samebygd och bondby till eldorado för rekreation.....	9
Åre kommun	9
Samer och jordbruk.....	9
S:t Olavsleden och pilgrimseran	10
Militära eran – Karolinerna.....	10
Turismen gör entré.....	10
Turismen som växande näring	11
Fler semesterdagar	12
Studiens frågeställningar och metod	13
Arbetspaket Livsmiljö.....	13
Fler perspektiv öppnar för bredare deltagande och bättre förankring.....	14
Kartframställning som metod och verktyg	16
Ekosystem av betydelsefulla platser - social infrastruktur.....	16
Del 2	18
Perspektiv: tjänstepersoner i Åre kommun.....	19
Funktioner samlade kring Karolinervägen.....	19
Dagliga ärenden och vardagsliv.....	19
Kommunikationer	20
Andra mötesplatser	20
Vad saknas?	21
Summering.....	21
Sammanställning – betydelsefulla platser.....	22
Perspektiv: medborgare Åre kommun, kartenkät	23
Vem har svarat?	23
Identifierade platser: besöks, undviks och betydelsefulla.....	23
Summering.....	24
Perspektiv: utställning och öppet möte.....	26

Möten med medborgare	26
Rekreation, naturen och fjället.....	26
Oro för kraftfull exploatering	27
Kulturhistoria och festivaler	27
Kommunal service och det offentliga rummet.....	27
Platser för rekreation och friluftsliv - viktiga för lokalsamhället.....	28
Summering.....	28
Perspektiv: kultur- och bebyggelsehistoria	30
Kulturhistoriska aspekter	30
Bakgrund och syfte	31
Kulturella tidslager i dåtid och nutid	31
Turismen som kulturarv.....	32
Behov av att medvetande- och synliggöra kulturhistorien	32
Åre vs. Duved: “Åre är helt sönderbyggt”	33
Perspektiv: planer & program	34
Värdering enligt kommunens kulturmiljöprogram	34
Samstämmighet och oenighet	34
Summering.....	35
Reflektion och slutdiskussion.....	36
Att kartlägga betydelsefulla platser	36
Primär markanvändning – många funktioner	37
By (liten ort) – del av ett sammanhang (Åre dalgången).....	37
Bevara och utveckla Duveds kärnqualiteter	37
Duvedsspecifika förslag.....	38
Övriga idéer att vidareutveckla.....	38
Referenser.....	39
Appendix	42

Del 1

Hur kan stadsbyggande och planering utvecklas på en mindre ort på ett sätt som kan definieras som hållbart och där sociala och kulturella processer stöds av den byggda miljön? Arbetspaketet Livsmiljö inom forskningsprojektet Duvedmodellen 2.0¹ studerar hur samhälleliga resurser och bebyggelse kan samverka för att upprätthålla och utveckla lokalsamhället. Arbetet har varit inriktat på att identifiera betydelsefulla platser utifrån olika perspektiv och demonstrera hur en kartläggning av sådana platser kan göras.

¹ Vinnova: diarienummer 2020-01851 <https://www.duvedmodellen.se>

Introduktion

Duvedmodellen: Arbetspaket Livsmiljö

Arbetspaket Livsmiljö har omfattat ett par olika parallella insatser inom ramen för forskningsprojektet Duvedmodellen 2.0. Duvedmodellen som helhet har ett fokus på hållbar landsbygds- och samhällsstyrning och studerar lokalt inflytande i vitala frågor som boende, arbete, kultur, mat, digitalisering och energisystem (Hellström, 2022). Duvedmodellen är ett projekt finansierat av Vinnovas program *Utmaningsdriven Innovation Agenda 2030*.² En central utmaning som projektet arbetar med är växande klyftor i livsvillkor mellan stad och landsbygd. De olika förutsättningar som råder i större städer jämfört med landsbygdens samhällen har uppmärksamats tidigare just i Duved, bland annat med en konferens på temat redan 1995, arrangerad av Bygghörsningsrådets kommungrupp i Jämtlands län (Månsson 1996). Att planering i större städer respektive för landsbygdens orter/ samhällen har mycket att lära av varandra var en central fråga redan då och vissa av frågorna från mitten av 1990-talet har återkommit i arbetet med Duvedmodellen, såsom exempelvis flyttmönster, utbyggnad av digital infrastruktur, distansarbete, hållbarhetsfrågor, boendefrågor och samhällsplanerarnas roll. Det går emellertid att konstatera att förutsättningarna för Åres framtida utveckling på många sätt har förändrats radikalt de senaste trettio åren men att frågor som handlar om hållbar utveckling och ökat lokalt deltagande i samhällsbyggnadsprocessen är fortsatt högaktuella och angelägna.

KTH Arkitektur har varit ansvarig för en mindre omfattande del av projektet som har handlat om att utveckla metoder för att identifiera och kartlägga betydelsefulla platser som kan stärka lokalsamhället.³ Syftet har varit att utveckla metoder för att kartlägga och värdera platser med betydelse för lokalsamhällets utveckling som kan bidra till Duvedmodellens ansats att utveckla hållbara samhällen i landsbygdsområden. Fokus ligger således på utveckling av samhällen och bebyggelse snarare än på utveckling av fjäll-, natur- och friluftsområden. Ett mål har varit att synliggöra och medvetandegöra platsernas och den byggda miljöns mångfacetterade roll, så att platser och institutioner som lokalsamhället identifierar som bärare av sociala och kulturella värden ska kunna bli en aktiv del i planerings- och stadsbyggnadsprocessen. Denna rapport avgränsas till att redovisa KTH:s arbete.

Till följd av Covid-pandemin fick insatserna delvis planeras om. Arbete på plats i Duved och i arbetsgrupper samt observationer ställdes in och andra arbetsmetoder fick utarbetas. Initialt pågick en omorganisation av arbetsgrupperna vilket gjorde att parterna arbetade relativt självständigt under det inledande halvåret i väntan på att ny organisation skulle komma på plats. Åre kommun utsåg emellertid en kontaktperson som arbetspaketet hade stor hjälp av vid planering och genomförande av enkäten under våren 2021 (se kap. 6). Under hösten utökades antalet deltagare i arbetspaketet vilket öppnade för intervjuer och arbetsmöten med flera kommunala tjänstepersoner. Den regionala nivån fanns representerad genom tjänsteperson från Region Jämtland Härjedalen. Boverkets medverkan som var tänkt att representera den statliga nivån förhandlades under hela projektets gång, men verket anslöt aldrig till arbetspaket Livsmiljö utan medverkade i andra delar av projektet. Intervjuer och arbetsmöten med tjänstepersoner inom Åre kommun och inom Region Jämtland Härjedalen har i huvudsak skett digitalt

² <https://www.vinnova.se/m/utmaningsdriven-innovation/>

³ Senarelagd start till januari 2021 till följd av covid-pandemin.

eller via telefon. Några intervjuer har genomförts på plats i samband med besök i Duved/Åre. Endast en utåtriktad aktivitet blev möjligt att genomföra på plats: ett öppet medborgarmöte i kombination med utställning den 30 november 2021 där vi fick möjlighet att redovisa en del av de preliminära resultaten (se kap. 7). Tyréns, en av projektets aktörer, medverkade vid det Öppna mötet (se separat redovisning, dels om folkhälsa och dels om medborgarmöte som arrangerades inom ramen för Duvedmodellen).

Platser och perspektiv

Studien baseras på en serie kartläggningar av hur livsmiljön värderas utifrån olika perspektiv. Information från medborgare och tjänstepersoner kompletteras med nationella och lokala policyer, planer och program. De insamlade uppgifterna överlagras och ger en sammansatt bild av markanvändning och funktioner liksom av de sociala och kulturella värden som kan kopplas till platsen.

Resultatet visar att det finns både överlappande uppfattningar och skillnader mellan perspektiven. Vidare framgår att många av de platser som identifierats som betydelsefulla för lokalsamhällets utveckling inte finns uppmärksammade i någon större omfattning i olika planeringsdokument som styr framtida utveckling, exempelvis Översiktsplan. Det finns således en risk att dessa platser inte blir synliggjorda i den formella planeringsprocessen och att de inte bevaras och/eller vidareutvecklas och kan stödja lokalsamhällets fortsatta utveckling. För att nå en mer inkluderande samhällsbyggnadsprocess med starkare lokal förankring är det dels viktigt att utveckla metoder för att fånga upp olika perspektiv på och kunskap om sådana platser, dels att utarbeta metoder för att analysera kunskapen och överföra den till plandokument.

Mångfunktionella platser

En annan viktig aspekt som framkommit är att många av de betydelsefulla platserna har mångfacetterade betydelser och funktioner vilket är svårt att beskriva och skydda utifrån planeringsprocessens nuvarande verktyg och den fysiska planeringens logik. Här menar vi att en utveckling bör ske av planeringspraktiken för att bättre möta de behov och den verklighet som finns i mindre samhällen och/eller på landsbygden. De primära funktionerna – den primära markanvändningen – är förhållandevis lätt att identifiera och reglera i planhandlingar och policys. De regleras exempelvis som "bostäder", "skola", "trafik", "industri" eller "natur". Däremot visar det sig svårare att beskriva platsernas mångfunktionalitet. Komplexa användningar, betydelser och funktioner låter sig inte lika lätt beskrivas och förstås, och det blir det svårt värna platserna. Vid sidan om de primära funktionerna är det viktigt att uppmärksamma andra betydelser som olika institutioner [??] har och se dem som en form av ekosystem av sociala och kulturella platser som är viktiga för att upprätthålla och vidareutveckla lokalsamhället. En alltför ensidig uttolkning av funktioner riskerar att bidra till att värden som kan stärka lokalsamhället går förlorade. Synliggörande och medvetandegörande genom dokumentation och exponering för olika aktörer är ett steg för att undvika att platser som bedöms som betydelsefulla inte "byggs bort" vid framtida projektering.

Inom ramen för arbetspaket Livsmiljö har en kartläggning och beskrivning gjorts av betydelsefulla platser. Det menar vi är nödvändigt för att sedan kunna översätta informationen till olika planeringsinstitutioner. En sådan förståelse och kunskap om platsers betydelse är nödvändigt för att säkerställa platsernas bevarande och utveckling i framtiden. I synnerhet om en hållbar utveckling ska kunna uppnås där även social hållbarhet beaktas.

Studiens avgränsning

Kartläggningen som presenteras här gör inte anspråk på att vara heltäckande. Antalet aktörer som medverkat har varit begränsat och många grupper har inte kommit till tals i arbetet. Observationer på plats har reducerats i förhållande till de ursprungliga planerna. Även det vardagliga livet i Duved har varit påverkat av pandemins restriktioner; möjligheten att ha fysiska möten på plats med tjänstepersoner, aktörer och medborgare har varit starkt begränsade. Delprojektet syftar emellertid till att utforska och demonstrera angreppssätt som synliggör platsers mångfunktionalitet och hur dessa kan redovisas. Vi har genom dokumentation och upprättande av kartor önskat exemplifiera vilken typ av kunskap som kan komma fram som resultat av en process där olika perspektiv undersöks. I detta steg 2 av Vinnovas projekt har således en arbetsmodell börjat utvecklas och intentionen finns att i nästa steg utveckla och testa denna vidare. Processen har genererat många idéer vilka kan anpassas och prövas i ett nästa steg, i Åre kommun eller i en annan kommun med liknande frågeställningar.

Duved – från samebygd och bondby till eldorado för rekreation

Åre kommun

Åre kommun ligger i Jämtlands län och har ca 12 271 invånare (år 2021, se Statisticon 2022). Under 2021 flyttade 1 240 personer till Åre vilket var en ökning jämfört med 2020 men även antalet som flyttade från kommunen ökade jämfört med året innan och var 1 076 personer. Sedan 2016 har befolkningen ökat i en snabbare takt än tidigare. Enligt befolkningsprognosen förväntas befolkningen öka med knappt 300 personer per år de kommande tio åren (Statisticon 2022).

Kommunen är glest befolkad sett till antalet folkbokförda men turisterna och deltidboende utgör ett mycket stort tillskott under turistsäsongerna. Enligt intervjuade tjänstepersoner i Åre finns ca 45 000 så kallade 'kalla bäddar', det vill säga att det under högsäsong kan upp till ytterligare 45 000 personer vistas i kommunen. Åre är Sveriges elfte största kommun till ytan, ca 8 200 km² men befolkningen är koncentrerad till stråken utmed kommunens större vägar och stråket mellan Duved och Mörsil är det tätast befolkade. Järpen utgör kommunens centralort men Åre tätort har störst befolkning.

Besöksnäringen utgör kommunens basnäring och sysselsätter ca en tredjedel av de som arbetar i kommunen. Fjällturismen startade redan i slutet av 1800-talet och expanderade kraftigt från 1950-talet då också bredare samhällsgrupper började turista i större omfattning. Mycket av den kommunala planeringen handlar om satsningar på turismen och dess behov, framför allt i Åredalen, Storlien och Bydalen (ÖP 2017). Offentlig förvaltning sysselsätter en tredjedel av de sysselsatta, tillverkningsindustrin 9% (med företag som Lundhags, Peak Performance och Hanriis Stenverkstad) samt jord- och skogsbruket ca 6%. Fem samebyar har renbetesmarker i Åre kommun -Handölsdalen, Kall, Njaarke, Åssäsen och Jovnvevaeri. Kommunen har identifierat tre framtidsutmaningar vilka är centrala för planeringsarbetet: klimatförändringen; strukturförändringar som handlar om globalisering och urbanisering; hållbar utveckling av fjällmiljön.

Samers och jordbruk

Åredalen har en rik historia med spår från såväl stenålderns hällristningar som samernas närvaro. Troligen kommer namnet Åre från samiskan – aareh – som betyder ”stenigt land”. Det kan också vara från orden *aore* eller *aäre* som betyder brant sluttning. Innan järnvägens etablering präglades landskapet av småskaligt jordbruk med betesdjur samt av samernas renskötsel. Skrivna källor från 1600-talet nämner Åreskutan med dess fjäll som en viktig plats för revvinterbete och med slakt av renar på Åresjön (Johansson 2020)⁴. Under 1700-talet uppstod också brytningen av järnmalm [?] och koppar och Huså på Åreskutans nordöstliga

⁴ Johansson, Lisa. (2020). *En berättelse om Åre – från jordbruksbygd till besöksort*. Åre: Åre by- och turistförening.

sluttnings utvecklades som centrum för gruvdriften. I och med järnvägen och den ökade tillgänglighet förändrades förutsättningarna för Åredalens utveckling radikalt.

S:t Olavsleden och pilgrimseran

Pilgrimsleden S:t Olavsleden som uppkallats efter den norske kungen Olav Halvardsson går mellan Bottenhavet och Selånger i öster och Atlanten och Trondheim i väster. Leden kom till efter det att kung Olav helgonförklarats, han ligger begravd i Trondheim och passerade förmodligen via Selånger och Frösön på sin väg till Stiklestad där han deltog i ett slag om Norge. Fram till 1500-talet vandrade pilgrimer mellan Selånger och Trondheim innan den lutherska reformationen förbjöd pilgrimsvandringar.⁵ Under 1980-talet ökade intresset för pilgrimsvandringar i Europa och i september 2013 återinvigdes S:t Olavsleden som går igenom Åredalen norr om Indalsälven där den passerar både Duved och Åre.

Militära eran – Karolinerna

Den karolinska eran på 1700-talet har satt sin prägel på Duved genom den tragiska marschen 1718-19 under kriget mot Norge som slutade med närmare 4 000 soldaters död på fjällen och i byarna. Idag finns lämningarna av Duved skans kvar som påminnelse om stormaktstidens krigföring liksom den obelisk som restes 1892 på en konstgjord kulle som minne över samlingsplatsen inför fälttåget. Den militära historien gjorde sig återigen påmind under det andra världskriget då krigets närvaro var påtaglig i Jämtland genom närheten till det av Tyskland ockuperade Norge. Människorna i Åredalen blev vittne till såväl kraftig mobilisering och uppförandet av försvarsvärn som ett ökat hot om att kriget skulle träda över gränsen.

Turismen gör entré

Turismens historia går tillbaka så långt som till det tidiga 1800-talet. Överklassens bildningsresor - Grand Tour till kontinenten, fick sin nordiska motsvarighet i rekreationsresor för män, bland annat briter och norrländska träpatroner, som reste till fjällvärlden för att jaga och fiska. Denna tidiga turism utökades så småningom med hälsoresevärdar som besökte kurorter, sanatorier och surbrunnar (Nilsson 2010; Johansson 2020). Åreskutans höga höjd och dess säregna förutsättningar för flora och fauna har lockat besökare under lång tid. Luftgäster och blomsterherrar kallades dessa besökare som vid den här tiden dominerades av män. (Nilsson 2010).

En ny väg, Karl Johansvägen, anlades 1835 längs pilgrimsledens tidigare sträckning. Vägen förbättrade tillgängligheten och ökade antalet besökare till fjället och till byarna vid Åreskutans fot. Den första vandringsleden anlades på Åreskutan. Från mitten av 1800-talet blev det vanligare att turisterna inlogerades i bondgårdar och många lokalboende kunde tjäna något på att hyra ut rum till utsocknes turister. De som bodde i dalen sålde i vissa fall även sin mark. Nilsson skriver att många ortsbor befارade att den lokala identiteten skulle påverkas negativt, det fanns en rädsla av att bli minoritet, ”...att bli en främling i sin egen hembygd” (s 10). Denna paradox, att turismen både kan vara något positivt och negativt, ekar än idag och präglar utvecklingen i Åredalen. Att lokalsamhället inte går förlorat helt, utan kan fungera parallellt och delvis integrerat med turistnäringen, är avgörande utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Detta omfattar även samernas tillvaro, verksamhet och markområden.

⁵ <https://stolavsleden.com/sv/historia/> (hämtad 220814).

År 1854 beslutade Riksdagen att staten skulle ta ansvaret för utbyggnad av järnvägens stambanor. Ett av syftena var att ”bryta bygd”, det vill säga att inlemma tidigare perifera delar av riket och kunna (ut)nyttja olika tillgångar. Investeringarna av tåglinjer mellan Sverige och Norge bör också ses mot bakgrund av unionen och ett led i föreningen av Norge och Sverige. Under de tre år som järnvägen byggdes bodde uppemot 800 rallare i Åre, många hade även med sina familjer. År 1882 invigdes järnvägen som kom att bli avgörande för utvecklingen i hela Jämtland, inte minst turismen. Svenska turistföreningen (STF) bildades 1885 och snart spreds reklam för fjällvärlden i hela landet. År 1891 öppnade Åre turiststation, många nya hotell och matställen etablerades liksom sanatorier och kuranstalter. Åres första hotell, Hotell Åreskutan (idag Åregården), byggdes av Kristina Hansson som arbetat på hotell i Östersund. Carl-Olof Rahm, hemmahörande i Djursholm, lanserade det så kallade Åreprojektet med schweiziska Davos som förebild, vilket omfattade en stadsplan i nationalromantisk stil samt en Bergbana upp på Åreskutan (liknande idéer hade förekommit tidigare). Åre Bergbana stod klar 1910 och blev det egentliga startskottet för vintersportturismen (Nilsson 2010). Det är tydligt hur dessa infrastruktursatsningar som initierades på den nationella planeringsnivån, landsvägen och senare stambanan med järnväg, resulterade i påtagliga nya förutsättningar för många områden och inte minst för Åres expansiva utveckling inom turistnäringen.

Turistnäringen expanderade kraftigt med mindre nedgångar i samband med första och andra världskriget. Initialt var det STF och SJ som informerade om Åre men i slutet av 1920-talet ökade marknadsföringen och resebyråer engagerades. I och med den lagstadgade semestern demokratiserades turismen som företeelse, det blev folkligare och även arbetarrörelsen engagerade sig. Arbetarförbundet (ABF) startade paketresor med allt ordnat i förväg, biljetter, boende, måltider och aktiviteter (Nilsson 2010). På 1950-talet var Åre etablerat och hade transformerats från en sommarturistort till en utpräglad vinterturistort. Olika alpina arrangemang och tävlingar förstärkte utvecklingen och under 1970-talet genomfördes stora kampanjer och statliga satsningar i Åre. Ett nytt 'Åreprojekt' lanserades för att öka antalet arbetstillfällen. En huvudfaktor för de statliga satsningar var de goda förbindelserna till Åre och närheten till Östersund. Staten finansierade bland annat Kabinbanan 1975. Tio år senare byggdes Åres skidanläggning ihop med Duveds skidsystem. Nya skidbyar tillkom med Åre Björnen (1981) och Tegefjäll (1986). Från millennieskiftet har sommarturismen successivt åter kommit att öka i betydelse med exempelvis vandring, cykling (mountain bike) och fiske. I dagsläget menar många av kommunens tjänstepersoner att perioder av lågsäsong är mycket korta och att många verksamheter håller igång året om på ett annat sätt än tidigare även om intensiteten alltså är störst under vintersäsongen.

Det är svårt att veta exakt vilka kulturmiljöer, byggnader eller spår av människor och tidigare verksamheter som kan få betydelse i framtiden. För att inte värdena ska gå förlorade är det viktigt att den samtida samhällsbyggnadsutvecklingen kan ske i samklang med kulturhistoriska värden men också klimatrelaterade värden samt andra näringar som gör anspråk på markerna och nyttjanden. Inte minst är renbete och samernas traditioner något som på senare tid blivit allt mer utträngt av besöksnäringen och turistnäringen. I en hållbar framtid är det viktigt att vare sig turistnäringen eller andra verksamheter utvecklas på bekostnad av annat och medvetenheten kan öka om att det finns platser av betydelse utifrån olika perspektiv. Förhoppningen är att detta projekt kan utgöra ett bidrag till att nyansera förståelsen och visa på förhållningssätt och metoder för att uppmärksamma detta i planeringspraktiken.

Turismen som växande näring

I takt med att turismen ökar har också fler av de som bor på platsen sin utkomst inom besöksnäringen. Just i Duved och Åredalen är utvecklingen av besöksnäringen dramatisk, från att varit något som inneburit mindre extrainkomster för lokalbefolkningen i slutet av 1800-talet till att

idag vara huvudnäringen. Att det är breda grupper som idag besöker Åredalen hänger samman med långsiktiga statliga investeringar i infrastruktur och allmän välfärd, inte minst ökad lagstadgad semester.⁶ Det starka intresset för det rörliga friluftslivet, rekreation och fjället förenar många av de som bor och verkar i Åredalen med de som kommer som besökare. Från en situation där jord- och skogsbruk dominerade jämte rennäringen, är turismen och besökarna som en viktig födkrok. Turisterna/besökarna är långt fler än de som är folkbokförda i kommunen. Jämtlands län hade totalt 1,9 miljoner kommersiella gästnätter under vintersäsongen 2021/2022 vilket är en ökning från året innan med 15%.⁷ I Åre kommun uppgick antalet gästnätter till 303 313 under vintersäsongen vilket innebär en ökning med 22% från året innan.⁸ Utländska gäster utgör 12% av det totala antalet gäster (där Norge, Storbritannien, Nederländerna och Danmark ligger högst). Jämfört med tidigare år är ökningen av utländska besökare mycket kraftig. Även sommarsäsongen 2022 ser ut att innebära en ökning jämfört med tidigare år på ca 20%.

Fler semesterdagar

Numera är det vanligt att människor har mer semester än vad som är lagstadgat. Även andra förändringar på arbetsmarknaden innebär också nya förutsättningar. Digitaliseringen är något som underlättat företagande generellt och på senare tid på landsbygden. Digitaliseringen har även underlättat distansarbete vilket har stor betydelse. Inte minst ser vi att pandemin gett en skjuts åt denna förändring. Både när det gäller den tekniska utvecklingen och arbetstagares och arbetsgivares attityder till distansarbete. De fulla konsekvenserna av denna förändring återstår att se men sannolikt kommer människor i högre grad – inom vissa arbetssegment – att kunna vara friare att välja varifrån de jobbar. Om inte på heltid så i alla fall i perioder.

Besöksnäringen i Åredalen med Åre som nav har under de senaste 150 åren utvecklats från att ha varit en exklusiv företeelse med begränsad effekt för orten och lokalbefolkningen till att utgöra den huvudsakliga och bärande näringen och som sysselsätter ett stort antal av de boende i kommunen och inresta säsongsarbetare. Turismens olika epoker har blivit en del av det materiella kulturarvet men är också en värdefull bärare av berättelser som formar platsens och bygdens identitet.

Rekreation, hälsa, det rörliga friluftslivet är helt centrala för Åres framtida utveckling och det finns all anledning att värna de kulturella spåren och hålla berättelser vid liv för att bidra till morgondagens identitet. Pilgrimsleden är ett exempel på en avstannad företeelse som återuppstår i och med att vandring återigen lockar närboende såväl som långväga besökare.

⁶ Den lagstadgade semestern har stor betydelse för turismens utveckling generellt men också för fjällturismen. Från att ha 60-timmars veckor vid 1900 sänktes arbetstiden 1918 till 48 timmar per vecka och svenskarna började få semester. 1938 inrättades lagstadgad, betald, semester. Senare utökades semestern till tre veckor 1951 och 1963 till fyra veckor. Senare, år 1978, infördes fem veckors semester och då gällde även den kortare femdagarsveckan.

⁷ Tillväxtverket 2022-06-02, vintersäsong räknas från december till slutet av april nästkommande år. <https://tillvaxtverket.se/statistik/vara-undersokningar/resultat-fran-turismundersokningar/2022-06-02-uppsving-for-vinterturismen-efter-pandemin.html> (hämtad 220829).

⁸ Tillväxtverket 2022, <https://tillvaxtdata.tillvaxtverket.se/statistikportal#page=72b01aa0-1d4a-425c-8684-dbce0319b39e> (hämtad 220829).

Studiens frågeställningar och metod

Arbetspaket Livsmiljö

KTHs arbete inom Livsmiljö har fokuserat på att kartlägga betydelsefulla platser utifrån olika perspektiv i syfte att nyansera förståelsen och relatera informationen till utvecklingsarbete och planeringsprocessen. Viktiga utgångspunkter har behandlat urbana normer och det som kan kallas ett urbant tolkningsföreträde. Det handlar också om uppdelningen mellan frågor som rör natur respektive kultur inom myndigheter och planeringorgan på olika nivåer. Det handlar alltså förenklat om traditionella motsattpar som det urbana och det rurala eller natur och kultur vilka har visat hämma både förståelsen av lokalsamhällets specifika egenskaper och en framgångsrik planering. Syftet har därför varit att i liten skala pröva att överbrygga sådana klyftor för att nå en mer fullödig och mångfacetterad förståelse för livsmiljöns kvaliteter.

Kunskaps- och informationsinhämtningen har skett genom en kombination av aktiviteter dels direkt kopplade till tjänstepersoner och boende i Duved såsom en enkät, intervjuer och ett öppet medborgarmöte, dels befintlig forskning och tidigare utredningar, analyser och kartläggningar. Kartor och kartbilder har använts som genomgripande undersöknings- och redovisningsredskap (se nedan).

Följande frågor har varit vägledande för arbetet inom arbetspaket Livsmiljö:

- Hur ser tillgängligheten till samhälleliga resurser ut i Duved (Åre)? Vad finns och vad saknas? Med särskild inriktning på funktioner som är viktiga för den sociala sammanhållningen och upprätthållandet av lokalsamhället.
- Vilka är de bärande stråken i Duved? Vad ges utrymme och synlighet i Duved? Vilka verksamheter och aktiviteter ligger mer undanskymt?
- Var finns de mötesplatser som anses viktiga för samhället, viktiga för samhällets utveckling och sammanhållning? Hur kan detta beskrivas utifrån olika perspektiv?
- Saknas det platser/institutioner för grupper eller aktiviteter i Duved/Åre?
- Hur är de betydelsefulla platserna skyddade/omskrivna i planeringsdokument?
- Vilka platser/institutioner bär på en historia om vad samhället har varit, är och vart det är på väg?
- Hur kan framtida planering och byggande bidra till att betydelsefulla platser, byggnader och institutioner får en mer framträdande plats och värnas?

Studien har omfattat följande moment i genomförandet:

- Webbaserad kartenkät (Public Participation GIS, PPGIS) som annonserats via kommunens kanaler (februari-april 2021).
- Genomgång av planeringshandlingar (planeringsunderlag) för att identifiera hur planeringsinstitutioner beskriver betydelsefulla platser.
- Intervjuer med företrädare för den kommunala planeringsnivån, en grupp tjänstepersoner från Åre kommun avseende vad de ser som betydelsefulla platser för lokalsamhällets utveckling och upprätthållande. Samtal har dokumenterats och kartor upprättats baserade på informationen (september-november 2021).

- Intervjuer med företrädare och sakkunniga för den regionala nivån, Region Jämtland-Härjedalen och Länsmuseet Jamtli gällande frågor om kulturarv och kulturutvecklande funktioner.
- Analys av nutida och historiska kartor, publikationer och databaser. Upprättande av kartor för att sammanfatta informationen i exempelvis kulturmiljöprogram.
- Samverkan med Åre kommun kring planering och genomförande av Öppet medborgarmöte med tillhörande utställning.
- Genomförande av Öppet medborgarmöte och utställning i Duved. Intervjuer med besökare genom samtal och dokumentation på kartor (november 2021).
- Sammanställning av resultat och avstämning med projektgruppen inom kommunen.
- Dokumentation av arbetet och dess resultat.

Samverkan med aktörer har fått anpassas till den pågående pandemin och arbetet har styrts om till vad som varit praktiskt möjligt utifrån rådande restriktioner. Vidare har tjänstepersonerna haft begränsade resurser att bidra med egna undersökningar eller aktiviteter. Arbetet har istället fokuserats på intervjuer och diskussioner i en serie digitala möten.

Studierna har genomförts av forskare vid KTH i samverkan med representanter för Åre kommun. Boende och verksamma har bjudits in till utställning och Öppet medborgarmöte i Duved där samtal/intervjuer har genomförts med besökarna. Företrädare från Region Jämtland-Härjedalen och Länsmuseet Jamtli med inriktning mot kulturarv och kulturutvecklande funktioner har konsulterats. Vissa moment har genomförts i nära samarbete med arbetspaket Digitalisering (Koch 2022). Därtill har Tyréns bidragit till arbetspaket Livsmiljö med delstudier kring folkhälsa (Willis 2022) samt dokumenterat tre medborgarmöten under hösten 2021 (Wahlgren 2022).

Fler perspektiv öppnar för bredare deltagande och bättre förankring

Trots sin begränsade omfattning har studien velat ta fram och pröva angreppssätt som utgår ifrån flera olika perspektiv vilka kan berika planeringsprocessen. Det handlar dels om hur information kan samlas in kring, hur material sammanställs och analyseras för att sedan syntetiseras. Det öppnar för en mer sammansatt bild och förståelse för ett samhälle men också en möjlighet att upptäcka förbisedda värden eller värden som inte uppmärksammas här men som på sikt kan vara kulturbärande på olika sätt och stödja framtida samhällsutveckling (Pillai 2013; Nyström 1999)⁹ Att genom kartläggning bidra till ökad förståelse för vilka värden som finns, en mångfald av användningsmönster och betydelser vilket kan jämföras med vad som fångas upp i våra konventionella planeringsinstitutioner (Stewart 2007). Duvedmodellen som helhet handlar om att undersöka hur samhällsbyggnadsprocessen kan öppnas upp för mer lokalt inflytande och bygga på högre grad av deltagande. Att också lyfta in kulturvärden och kulturhistoriska aspekter i högre grad har också varit angeläget i en bygd som så tydligt är präglad av rekreation, turism och besöksnäring. Genom att dels samla in kunskap om hur platser används och uppfattas (t.ex. PPGIS som ett webbaserat digitalt verktyg) och genom samtal med såväl allmänhet och tjänstepersoner så öppnar det för att förändringar och utvecklingsarbete i större utsträckning fostrar demokratiskt deltagande och visar också exempel på andra former av medborgarengagemang.

⁹ Pillai, Janet. 2013. *Cultural Mapping: A Guide to Understanding Place, Community and Continuity*. Strategic Information and Research Development Centre. Nyström, Louise & Fudge, Colin (red.), *City and culture: cultural processes and urban sustainability*, 1.ed., The Swedish Urban Environment Council [Stadsmiljörådet], Karlskrona, 1999

Viktiga utgångspunkter har varit de diskrepanser i planering av landsbygden som bland annat har beskrivits med begrepp som "det urbana tolkningsföreträdet"¹⁰, "den urbana normen"¹¹, det vill säga resultatet av den planeringsdoktrin som premierat staden och det urbana alltsedan 1900-talets mitt. Kommuner tenderar att ofta att prioritera de större orterna och städerna i sina utvecklingsstrategier vilket riskerar att resultera i en sned resursfördelning eller begränsad uppmärksamhet till mindre orter, samhällen eller landsbygden. Internationellt har ett starkt forskningsfält växt fram som förespråkar ett proaktivt engagemang i regioner och platser med lägre densitet som kan definieras som "rurala". Faktum kvarstår att 83% av marken i OECD-länderna (2018) finns i rurala regioner. Balansen mellan globala utmaningar och lokala behov står i centrum för den hållbara rurala planeringen. Rätten till mark, dess användning och tillgången till naturresurser är övergripande frågor i klimatomställningen som måste jämkas med lokala behov som säkrar lokalsamhällets stabilitet - boende, hållbara och inkluderande miljöer, skydd av landskap och kulturmiljöer. (Scott, Gallent, Gkartzios 2019) Men det rurala är också ett socialt 'rum'.... frågor som rör natur respektive kultur inom myndigheter och planeringorgan på olika nivåer. Det handlar alltså förenklat om traditionella motsattpar som det urbana och det rurala eller natur och kultur vilka har visat hämma både förståelsen av lokalsamhällets specifika egenskaper och en framgångsrik planering. Syftet i det här delprojektet har varit att i liten skala pröva att överbrygga klyftor för att nå en mer fullödig och mångfacetterad förståelse för livsmiljöns kvaliteter. Det har dels skett genom en serie samtal, intervjuer och riktade aktiviteter till såväl kommunens och länets tjänstepersoner som de boende i Duved.

Begrepp som 'rurban', en blandning av rural och urban, lanserades under 1910-talet och har över tid använts exempelvis inom geografisk forskning. På senare tid har 'rurban' som begrepp återigen börjat användas för att beskriva de ömsesidiga relationer och beroenden som finns mellan städer och dess omland. Staden och dess problematik har tenderat att dominera diskussionen och staden blir modell för utveckling. Det kan emellertid vara svårt i den svenska kontexten använda kategorier som stad-land eller rural-urban eftersom de inte finns tydliga definitioner och att många samhällen och mindre orter kan ha både urbana särdrag och vara präglade av problem relaterade till en landsbygdsproblematik. Förenklade modeller om vad som är centrum och periferi stödjer knappast förståelsen för förutsättningarna för mindre samhällens utvecklingsmöjligheter (Legeby 2021)¹². Att små och medelstora stationssamhällen exempelvis har en annan logik än storstädernas har beskrivits inom ramen för ett forskningsprojekt i Västra Götaland där relationer mellan mindre orter inom en region påverkar förutsättningarna för den framtida utvecklingen både lokalt och i regionen som helhet (Svensson 2021; Charlotta Capitaio Patrao 2021¹³;). Vidare beskrivs här problemen som uppstår när mandat över olika frågor och investeringar ligger på olika planeringsnivåer, exempelvis betonas kommunernas begränsade handlingsutrymme när det kommer till infrastruktursatsningar och satsningar på kollektivtrafik som ligger på statlig respektive regional nivå (Svensson 2021)¹⁴.

¹⁰ Malin Rönnblom, Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy, Umeå centrum för genusstudier, Umeå universitet, 2014. <https://reglab.se/wp-content/uploads/2019/01/Ett-urbant-tolkningsf%C3%B6retr%C3%A4de-Malin-R%C3%B6nnblom.pdf> [hämtad 220817]

Se även Angelica Åkerman, *En annan landsbygd: om gestaltad livsmiljö på landsbygden*, Rian designmuseum, 2020.

¹¹ För en översikt över begreppets uppkomst och användning, se Kulturella perspektiv - Svensk etnologisk tidskrift vol 30 (2021) <https://doi.org/10.54807/kp.v30.1753> [hämtad 220815]

¹² Ann Legeby, "Developing station communities : Alternative approaches and perspectives on access," i *Approaches and methods in architectural research: Proceeding Series 2021-1*, M. Andersson, M. Rönn and A. E. Toft red., Göteborg : Nordic Academic Press of Architecture Research, 2021, s. 107-134.

¹³ 'Station communities' as a strategy for sustainable regional development: A case study of small towns with train stations in the Västra Götaland region, Sweden. Göteborg: Göteborgs Universitet, 2021.

¹⁴ Tony Svensson, *Samskapande Samhällsplanering*, huvudrapport, 2021

Begreppet rurban har återigen introducerats i debatten om hur svenska kommuner och regioner kan utvecklas på ett hållbart sätt och kan ses som ett försök att luckra upp den starka urbana diskursen (Tunström 2018; Björling 2018). Det finns också aspekter av motstånd mot den urbana normen inom begreppet 'rurban' som handlar om att ge inflytande och makt över samhällens utvecklingsprocesser till medborgarna (Petcou & Petrescu, 2015).¹⁵ Sådana ställningstaganden bygger mångt och mycket på Lefebvres problematisering av den urbana omvandlingen (1996 [1968, *The right to the city*]) med resonemang om rättigheter kopplat till delaktighet i samhället och möjlighet att kunna påverka sin egen livssituation.

Kartframställning som metod och verktyg

Genomgående i de olika arbetsmomenten har kartor använts för att översätta och koppla olika perspektiv, uppfattningar, kunskap, förståelse till specifika platser i Duved och Åredalen. Det handlar i hög grad om att synliggöra betydelsefulla platser, var de finns och hur de ligger i relation till varandra. Huvudfokus ligger på frågor som adresserar arkitektur – stadsbyggnad och planeringsfrågor inklusive kulturhistoriska frågor – vilket är en avgränsning av studien. Metoden som använts här har därmed likheter med det som på engelska kallas "cultural mapping" eller "cultural planning" (se Bianchini & Ghilardi 2007; Ghilardi 2001; Bianchini 1999). Att undersöka olika perspektiv ger ökad förståelse för komplexiteten och hur mångfacetterade platser kan vara och att platsers betydelser också kan växla över tid (Murray 2001)¹⁶. Utveckling av Duved och Åre kommun menar vi skulle ha fördel av att ta spjärn från de lokala särdragen och värden, men också värna platser som människor uppskattar och som är betydelsefulla för dem och som uppfattas som en del av platsens identitet och karaktär. Genom att översätta intervjuerna, samtalen och inventeringar till kartor blir det enklare att i ett senare skede också översätta dessa olika perspektiv till olika planeringsinstitutioner som lägger fast framtida planeringsutveckling såsom översiktsplaner, program eller handlingsplaner. Kartan blir ett verktyg för att synliggöra olika perspektiv och utgör ett stöd som planeringsunderlag.

Den utforskande kartläggningen är en central del av studierna. Kartläggningen är både en metod och ett resultat och målet har varit att använda kartan som medel för att synliggöra platsers betydelse och överlagra de olika perspektiven. Det blir ett sätt att översätta människors upplevelser av platser till en kartbild; det ökar medvetenheten om platserna, dess olika funktioner och värden samt visar hur de rumsligt relaterar till varandra. Resultatet synliggör och medvetandegör vilka de betydelsefulla platserna i en specifik kontext är.

Ekosystem av betydelsefulla platser - social infrastruktur

De betydelsefulla platserna kan identifieras som enheter men det blir än mer intressant när de sätts i ett sammanhang och i relation till varandra. Då öppnas en förståelse för hur ett slags "ekosystem" av betydelsefulla platser är strukturerade och att sambanden dem emellan har betydelse för platsernas performativa egenskaper (Marcus & Berghauer Pont, 2019; Legeby 2021)¹⁷. Platser med betydelse för lokalsamhällets upprätthållande och utveckling kan också beskrivas som en slags social infrastruktur som stödjer mellan mänskliga processer och göranden. De fysiska platserna får således betydelse utifrån ett socio-kulturellt perspektiv varför de blir viktiga att uppmärksamma och synliggöra (Oldenberg 1989).¹⁸ På så sätt påverkar

¹⁵ Constantin Petcou & Doina Petrescu, 'R-URBAN or how to co-produce a resilient city', *ephemera: theory & politics in organization*, 15(1): 249-262.

¹⁶ Murray, Chris. 2001. *Making Sense of Place: New Approaches to Place Marketing*. Comedia, Bournes Green, UK.

¹⁷ Marcus & Berghauer Pont (2019). *Texter om stadsform*. Göteborg: Chalmers. Legeby 2021: station communities.

¹⁸ Oldenberg, Ray. (1989) *The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. Boston: Da Capo Press.

de livsvillkoren som skapas på en plats, förhållanden som den fysiska planeringen har stort mandat att påverka (Legeby 2022).¹⁹ Kartläggningen öppnar för en överföring och översättning av lokal information och kunskap till planeringspraktiken och i dess institutionella ramverk vilket gör att beslut och ställningstaganden får en stark förankring i lokalsamhället och hos de människor som lever och verkar på en plats.²⁰

¹⁹ Legeby, Ann. 'Det ojämlika stadslandskapet och rätten till hyggliga livsvillkor', i Bengtsson, Holdo & Holmqvist, *Allas rätt till bostad*. (kommande 2022)

²⁰ Karteringen som påbörjats i Duvedmodellen under Steg 2 kan förhoppningsvis vidareutvecklas i Steg 3.

Del 2

Del 2 av rapporten redovisar resultatet av studierna i Duved och Åredalen. Olika perspektiv har utforskats: tjänstepersoner i Åre kommun, medborgare – genom enkät och öppet möte samt kultur- och bebyggelsehistoria. Avsnittet avslutas med en reflektion och slutdiskussion.

Perspektiv: tjänstepersoner i Åre kommun

För att fånga tjänstepersonernas uppfattning om vilka platser som är betydelsefulla i Duved så har en serie intervjuer genomförts.²¹ Det har handlat om att identifiera platser som har betydelse för det vardagliga livet och för lokalsamhället samt hur kommunen i förlängningen kan planera för att platserna värnas och utvecklas. Syftet är att identifiera platser som har betydelse för det vardagliga livet samt vilka som har betydelse för lokalsamhället samt hur kommunen i förlängningen kan planera för att sådana platser värnas och utvecklas. Nio personer från kommunen har intervjuats från olika förvaltningar: näringslivsenheten, digitalisering, tillväxt, kultur, bibliotek och fritid.²² Svaren har dels nedtecknats skriftligt och platserna som tjänstepersonerna har identifierats som betydelsefulla har också markerats på karta.²³

Funktioner samlade kring Karolinervägen

Av de nio intervjuerna framgår att det finns en relativt stor samstämmighet bland tjänstepersonerna kring vad de uppfattar som betydelsefulla platser. De platser som lyfts fram av majoriteten är Karolinervägen med dess funktioner där den lokala mataffären ICA har en nyckelroll. Utöver detta anges sportområdet öster om Duveds kyrka. Andra platser som nämns är skidområdet ovan E14 och tågstationen.

Dagliga ärenden och vardagsliv

För dagliga ärenden återkommer ICA hos samtliga svarande. Därtill råder samstämmighet om att skolan är viktig. Hälften av de svarande anger sportområdet/aktivitetshallen och en tredjedel tar upp Karolinervägen och vårdcentralen. Tåget/stationen anges endast av en person som betydelsefullt för dagliga ärenden. Andra platser som lyfts fram men där inte samma samstämmighet råder är äldreboendet, Myggvalla och Byföreningshuset.

På frågan om var det ges möjlighet att bli uppdaterad och nätverka, sådant som kan beskrivas som positivt skvaller, så anges främst ICA men också idrottsområdet-skolan och skidbacken som fysiska platser. Även sociala medier nämns i sammanhanget.

Duved skola anges som särskilt viktig ur ett utbildningsperspektiv men även utbildningsmöjligheter i Åre, Järpen, Östersund tas upp samt så nämns kyrkan (exempelvis för kulturskolan). Duveds skola byggdes om under projektets genomförande och eleverna var inhysta i tillfälliga lokaler.

²¹ Under oktober-november intervjuades 9 personer. Kommunen utsåg tjänstepersoner som blev tillgängliga för arbetspaket Livsmiljö att intervjuas. Tjänstepersonen med kunskap om planfrågor var tillfrågad men kunde inte delta i intervju och/eller medborgarmöte på grund av sjukdom. Urvalet anpassades delvis för att täcka in åldersgrupper som inte var så starkt representerade i medborgarenkäten.

²² Urvalet anpassades delvis för att täcka in åldersgrupper som inte svarat på medborgarenkäten.

²³ Svaren har skrivits ned i ett dokument som informanterna fått granska och de har fått chans att förtydliga/revidera sina svar efter intervjutillfället för att sedan godkänna innehållet.

För näringslivet så anger majoriteten att Företagarföreningen är viktig. Därtill nämns behov av fler kontorshubbar i både Duved och Åre. Byföreningshuset ses också som viktigt för det lokala näringslivet.

Religiösa platser som tas upp är Duveds kyrka, Pingstkyrkan i Undersåker, Jehovas vittnen i Järpen samt att det finns samiska platser (anges dock inte explicit var).

Kommunikationer

För kommunikationer – exempelvis till Åre eller andra byar utmed Åredalen – så anges tågstationen, lokalbussen och skidbussarna (vintertid). Flertalet uppger att det finns ett stort behov av gång- och cykelväg till Åre och längs Åredalen som helhet. Med dagens lösning är biltrafiken prioriterad och för oskyddade trafikanter är trafiksituationen inte tillfredsställande.

Duveds lokala identitet

Något som bör lyftas fram i sammanhanget är när vi frågat kring vilka platser som är betydelsefulla för den lokala identiteten. Här nämns fjället och skidliftarna, men också verksamheterna längs Karolinervägen. För ungdomar och nyanlända pekas idrottsområdet och skidbacken ut. Rekreations- och friluftspatser återfinns framför allt på fjället vilka också är platser som erbjuder lugn och ro. Samtidigt nämner flera av informanterna att det finns en stark oro för att den kraftiga expansionen med ny bebyggelse som många anser förstör kvaliteter på platsen och hindrar det rörliga friluftslivet.

Kärleksparken lyfts fram som en viktig 'öppen' mötesplats som inte nödvändigtvis är kopplad till idrott, sport eller rekreation. Flera av tjänstepersonerna lyfter behovet av platser för kulturaktiviteter inomhus. För nyanlända eller de som inte är aktiva inom sportföreningar finns få mötesplatser. Detta är ett av få exempel på öppna platser som utgör en del av den sociala infrastrukturen som inte är knuten specifikt till idrott och friluftsliv. Här uppges att människor samlas och 'hänger' för att ta del av livet som rör sig längs Karolinervägen med busshållplatser, affärer och många som passerar. På sätt och vis skulle Kärleksparken kunna beskrivas som det lokala 'bytorget', en funktion som är helt avhängig läget utmed Karolinervägen och de flöden som gatan hårbärgerar.

Det finns en oro att den höga inflyttningen i kombination med kraftig nyexploatering och nybyggnation som riskerar att urholka samhället och förstöra de värden som folk uppskattar och som kanske är skäl för att stanna/flytta till Duved. Framtida etableringar bör gestaltas med stor hänsyn till byns kvaliteter samt i möjligaste mån också bidra med sådant som det finns behov av.²⁴

Andra mötesplatser

Utöver fysiska platser lyfter tjänstepersonerna också fram andra nätverk och digitala platser. Här nämns 'Duved Tycker om mig' och 'Näringslivsgruppen' på FaceBook. Det är kanaler som bidrar till att hålla sig informerad. Informationen är emellertid inte bred utan möjligen kan innehållet bli lite slumpmässigt vad som just för tillfället är på gång och vilka som är aktiva. Till skillnad från andra kanaler som är journalistiskt baserade eller exempelvis drivna av kommunens kommunikatörer, så rapporteras i huvudsak sådant som det finns ett bredare intresse för.

²⁴ Det talas förvånansvärt lite om klimatförändringar och miljöaspekter. Det är istället den sociala och ekonomiska hållbarheten i samhället som lyfts fram.

Vad saknas?

Under intervjuerna har tjänstepersonerna fått frågan om vad som saknas i Duved. Här nämns ett behov av fler öppna mötesplatser, platser för kultur samt ett behov av att rusta upp huvudstråken där många rör sig och där man anländer till Duved, särskilt Stinsvägen och Karolinervägen. För nyanlända, nyinflyttade eller personer/grupper som inte är aktiva inom sportföreningar finns mycket få mötesplatser. En tjänsteperson poängterar frånvaron av det samiska arvet, pilgrimerna och forbönder/luftgäster och efterfrågar att detta ska kunna bli mer framträdande.

Summering

Det finns en tydlig samstämmighet kring betydelsen av funktionerna som ligger utmed Karolinervägen där särskilt affären, kyrkan och skolan lyfts fram. I övrigt är det stor tyngdpunkt på platser som är kopplade till sport, fritid och rekreation och som också är betydelsefulla för dagens besöks- och turistnäring. Det går att konstatera att tjänstepersonerna inte lyfter fram så många platser med kulturvärden (kyrkan undantaget). Trots att Duved har många miljöer med höga kulturvärden, såväl vad gäller byggnader som andra platser. Det finns också många kulturvärden som är kopplade till landskapet i sig. Det är platser som har potential att bidra till identiteten och bidra till en stark historisk förankring. Frånvaron av det samiska arvet lyfts fram av några få av tjänstepersonerna. Förvånande är att inte ens kulturarv som är tydligt kopplade till dagens besöksnäring lyfts fram som betydelsefulla för lokalsamhället eller för utvecklandet av ortens identitet. Här kan nämnas exempelvis arvet från pilgrimsleden, skidanläggningarnas konstruktioner och byggnader, hotell, vandrarhem och platser från den inledande turisteeran.

Med ett så kraftigt ökat exploateringstryck som råder på byn och på Åredalen menar vi att detta är något som bör adresseras i den framtida kommunala planeringen och arbetas in i såväl översiktsplaner, detaljplaner och andra kommunala program. Åtgärder och strategier för att säkerställa dessa värden är angeläget och behöver komma fram skyndsamt. Även idéer för hur dessa platser och värden kan utvecklas vidare.

En annan viktig aspekt som behöver uppmärksammas i större utsträckning frånvaron av det samiska arvet men också samernas behov vad gäller exempelvis renbetesmarker och andra verksamheter och livsmönster som kan komma i konflikt med det rörliga friluftslivet. Den fysiska planeringen behöver tydligare beskriva dessa behov och aktivt sträva för att hitta lösningar för att samexistera för att hindra att konflikterna eskalerar.

Det finns en påtaglig oro att den höga inflyttningen i kombination med kraftig nyexploatering riskerar att urholka samhället och förstöra de värden som folk uppskattar och som kanske är skäl för att stanna i, eller för att flytta till Duved. Den typen av reaktioner och oro har funnits tidigare i samband med omfattande förändringar i Åres utveckling. Vi lär av de historiska källorna att sådana reaktioner förekommit vid flera förändringssprång när befintliga näringar utmanas av nya eller när turismen får ny karaktär till följd av ändrade förutsättningar, i omvärlden eller lokalt (Nilsson 2010). Med en omvärldsanalys är det möjligt att se att förutsättningarna sannolikt kommer att ändras på olika sätt vilket skapar nya förutsättningar. I det kortare perspektivet kan vi exempelvis se förändringar till följd av pandemin och dess restriktioner som handlar om nya former av distansarbete med stöd av utbyggd digital infrastruktur. I ett längre perspektiv är det exempelvis klimatförändringarna som kan resultera i väsentligt kortare vintersäsong eller till och med snöfria fjäll, ökade regnmängder och häftiga väderväxlingar som gör att besöksnäringen som vi känner den idag sannolikt kommer att förändras. Det kan också få konsekvenser för branta fjällslänter med risk för ras och översvämningar som kan innebära nya krav på hur vi planerar och bygger hus, vägar och järnvägar men också leder och stråk för det

rörliga friluftslivet (Wall-Reinius m.fl. 2018)²⁵. Detta indikerar att framtida etableringar bör gestaltas med större hänsyn till platsens nuvarande kvaliteter men också ta med i beräkningen möjliga framtidsscenarioer som beaktar möjliga effekter av klimatförändringar. Det bör också utredas i vilken grad nyetableringar kan bidra med att möta de behov som identifierats i Duved. Inte minst är det viktigt för att framtida bebyggelseexpansion och/eller förtätningar ska kunna få acceptans och bidra på ett sätt som stärker lokalsamhället.

Sammanställning – betydelsefulla platser

Nedan redovisas de platser som identifierats av tjänstepersoner i Åre kommun. De platser som flest personer lyft fram anges först.

Mest betydelsefulla	Skola. Skidbacke. ICA. Stationsområdet/Tågstation. Idrottsområdet. Kyrkan. Karolinervägens centrala del. Äldreboende. Myggvalla. Kärleksparken. Byföreningshuset. Aktivitetshallen. Åre.
Dagliga ärenden	Skola. Idrottsområdet. Hälsocentral. Karolinergatans centrala del. ICA. Förskola. Äldreboende. Åre sportcenter. Busshållplatser. Gym. Fritidsgård Åre. Restauranger. Mullfjället.
Utbyta information	ICA. Idrottsområdet. Skola/förskola. Skidbacken. Sociala medier. Restaurangerna.
Kommunikationer	Tåg. Buss. Skidbuss. Cykel/cykelbanor. E14. Elsparkcyklar.
Utbildning	Skola. Förskola. Kyrkan (kulturskola). Campus Åre.
Näringsliv	Företagsförening. Åre sportcenter. Karolinervägens centrala del. Stationen.
Religiösa	Kyrkan. Församlingshemmet. Pilgrimsleden. Pingstkyrkan i Undersåker. Jehovas vittnen i Järpen. Östersund: muslimer. Naturen.
Kulturhistoriska	Karolinermonumentet. Kyrkan. Samebyar. Åredalens byar. Tågstationen. Lifter och anläggningar. Gårdar/kulturlandskap västra Duved.
Lokal identitet	Lifter och skidanläggningar. Kyrkan. Idrottsområdet. ICA. Karolinervägens centrala del. Mullfjället. Kärleksparken. Karolinermonumentet. Samerna. Jordbruksbygderna. Pilgrimer. Forbönder. Luftgäster.
Nöje, restauranger, café	Restauranger/caféer utmed Karolinervägen. Millestgården. Grillplatser används året om. Vintertid: restauranger på fjället. Östersunds utbud (särskilt för nyanlända, religiösa grupper). Utbud i Åre.
Rekreation, fritid, sport	Fjället med leder och skidbackar. Älven & fiske. Sportområdet. Övrigt som nämnts av någon är: Scoutstuga, Myggvalla, Fiskestigen, Padel, Duveds kyrka, Hällmålningar, Åres utbud.
Lugn & ro	Fjället. Motionsspåren. Älven. Naturen. Leråns vattenfall. Byn.
Kultur, museer, hembygd	Åre hembygdsgård. Karolinermonumentet. Glasbruk. Millestgården. Åre kulturarena. Föreningsgården.
Sport	Sporthallen/Sportområdet. Skidbacken. Motionsspåren (längd). Fjället. Skoter. Inomhushallar.
Saknas	Platser för kultur. Öppna mötesplatser. Gång-/Cykelbanor. Rusta stråk/gestalta ankomststråken. Samernas platser. Utegym. Lekplats.

[Karta 1– syntetisering av intervjuerna]

[Karta 2– detalj Duved]

²⁵ Wall-Reinius, Fredman, Peter, Dahlberg, Annika, Svensson, Daniel, Sörlin, Sverker, och Godtman Kling Kristin. *Vägar till mångfunktionella landskap*. Naturvårdsverket, rapport 6820, 2018

Perspektiv: medborgare Åre kommun, kartenkät

En viktig utgångspunkt i Duvedmodellen handlar om att bereda väg för lokalt inflytande och stärka den lokala förankringen i samhällsbyggnadsprocessen. För att fånga det lokala perspektivet har vi i detta arbetspaket använt dels en kartbaserad enkät dels anordnat ett Öppet Möte och utställning i Duved samt kartlagt kommunanställdas perspektiv. Medborgarna är tillfrågade i syfte att identifiera betydelsefulla platser, dels för individer och dels identifiera platser som är viktiga för lokalsamhällets utveckling samt att öka förståelsen för sådana platser.

Kartenkäten är en så kallad *Public Participatory GIS* (PPGIS) och är en enkät som kan besvaras på nätet (Brown & Kyttä, 2014). Enkäten annonserades genom våra samarbetspersoner på Åre kommun och var öppen under tre månader. Resultatet finns beskrivet i en separat delrapport (Legeby, Koch & Pech 2021) och återges kortfattat nedan.

Vem har svarat?

I enkäten ber vi informanterna att ange vilka platser som användes av invånarna och vad man gör där, vilka platser som medborgarna uppfattar som betydelsefulla för dem själva samt betydelsefulla för samhället som helhet. Sammanlagt inkom 155 svar och totalt markerades 696 platser.²⁶ En större andel kvinnor (67%) än män svarade på enkäten och åldersgruppen mellan 35-49 var den största. Hela 80% var arbetande och majoriteten levde i hushåll mellan 2-4 personer. Flest platser var sådana som människor ofta använde (32%) samt platser som var uppskattade (25%). Platser som angavs vara viktiga för samhället utgjorde 15% och ett mindre antal platser var sådana som undveks eller där man inte trivdes.

Identifierade platser: besöks, undviks och betydelsefulla

Resultatet visar att fjället och naturen – Åreskutan specifikt – anges som mest betydelsefullt. Handlar om möjlighet till rekreation och viktigt för välbefinnande. Därtill framkommer i enkäten betydelsen av turismen för samhällets utveckling och fortlevnad. Det är tydligt att det inte bara handlar om vintersäsongen utan årets alla årstider. Många ser emellertid slitage, överbelastning och nybyggnation som ett hot vilket indikerar att det är viktigt att säkerställa i framtida planer och strategier att nuvarande värden bibehålls och inte utarmas. I frisvaren anges att bebyggelseexploateringen behöver hejdas och att fjällslänterna bör lämnas oexploaterade. Platser som är sådana som de svarande gärna vistas på anges ha särskilda kvaliteter samt är platser som erbjuder avskildhet. Detta är alltså inte primärt sociala platser eller mötesplatser. Andra platser som ofta används är de som antingen har service, platser för organiserad verksamhet eller för att platserna har särskilda kvaliteter. Platser som ses som viktiga för samhällets utveckling karaktäriseras främst av att det finns service eller annat utbud där. Även att det finns organiserad verksamhet på platsen, vissa funktioner (t.ex. lekplats, busshållplats) eller att det här finns ett folkliv. För de platser som ligger inom Duveds närområde anger informanterna att platserna har särskilda kvaliteter och att de är lätta att nå.

²⁶ Se: *Betydelsefulla platser: kartenkät i Åre kommun*. Legeby, Koch & Pech (2021).

Tågstationerna identifieras som viktiga i flera av byarna, både för de som lever och verkar och för turismen. Tåtkommunikationer representerar också ett hållbart resande vilket blir allt viktigare till följd av klimatförändringarna. För Duveds del lyfts centrumstråket fram – Karolinervägen – med en koncentration av olika funktioner samt stråket som leder söder ut till tågstationen. Vidare anges att avvägningar mellan allmänna intressen och enskilda intressen (t.ex. markägare) förekommer.

Platser som undviks eller där de svarande inte trivs är där folk behöver gå för att nå service (exempelvis handla, hämta paket etc.) och de flesta återfinns i anslutning till bebyggelsen. Det anges att de är exempelvis är ogästvänliga eller otrivsamma. Värt att notera är att i hög grad sammanfaller de platser som undviks med platser som också anges som uppskattade vilket inte är helt ovanligt i denna typ av undersökningar. Av frisvaren går att utläsa att trafiksituationen är undermålig och att det saknas gång- och cykelbanor. Enkäten visar också att en tredjedel av de svarande tror att de om fem år utför sitt arbete från hemmet medan 55% tror att de arbetar i en lokal som arbetsgivaren tillhandahåller.

Summering

Sammanfattningsvis dominerar svaren av att uppskattade platser återfinns på fjället, i naturen och har friluftslivsanknytning. Åreskutan lyfts särskilt fram. Till övervägande del beskrivs dessa platser ha särskilda kvaliteter och det är dessa platser som är betydelsefulla för rekreation och där man finner avskildhet. Informanterna beskriver att de bland annat åker skidor, vandrar, promenerar och njuter på dessa platser. Många ser emellertid det ökade slitaget och överbelastningen som ett hot mot det rörliga friluftslivet och ett hot mot besöksnäringen i stort.

Platser som anges vara betydelsefulla för samhällets utveckling och för den sociala sammanhållningen är framför allt platser som karaktäriseras av att det finns service eller annat utbud samt platser för organiserade aktiviteter och föreningsliv. Dessa betydelsefulla platser är framför allt lokaliserade till byarna/tätorterna. Åreskutan är ett av de få naturområden som identifieras ha betydelse för samhällets utveckling. Flera anger behovet av gång- och cykelväg mellan Åre och Duved.

Det är tydligt att många av de platser som informanterna lyfter fram i sina svar som betydelsefulla fyller parallella funktioner jämte den primära markanvändningen. De innebär att det är mångfunktionella platser och fungerar som sociala arenor. Tillsammans utgör det ett system av platser för social interaktion och utveckling av den gemensamma kulturen, en slags social infrastruktur (Oldenberg 1988; Klinenberg 2018)²⁷. I Duved återkommer Karolinervägens centrala del med en koncentration av olika funktioner samt Stinsvägen till tåget. Utöver det identifieras även skidbackeområdet och sportområdet med skolan och kyrkan. Sammantaget har dessa platser olika karaktärer och lockar delvis olika grupper i samhället. Att tydligare koppla ihop dessa och stärka de rumsliga kopplingarna mellan dessa platser kan främja utbyte mellan olika grupper.

Kartläggningarna visar att det i vissa avseenden finns överlappningar mellan allmänhetens perspektiv och tjänstepersonernas perspektiv. Båda grupperna anger relativt samstämmigt exempelvis centrumdelen av Karolinervägen, platser där organiserad verksamhet bedrivs, samt anger skolan och ICA-affären som betydelsefulla. Däremot dominerar medborgarnas perspektiv av naturen runtomkring och de önskar att en öppenhet mot fjället bevaras i bykärnan med siktlinjer upp mot fjäll samt i riktning mot älven. Tjänstepersonernas perspektiv inbegriper i högre utsträckning samhällelig service (skola, äldreboende, förskola, hälsocenter) och

²⁷ Klinenberg, Eric. (2018) *Palaces for the people: how social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. New York: Crown Publishing Group.

kommersiella verksamheter (affären, restauranger, caféer etc.). En parallell läsning av olika plandokument för fysisk planering som exempelvis översiktsplanen (2017) eller Planprogram för centrala Duved (2021), så beaktas inte de platser som pekats ut av allmänheten i större omfattning och gestaltningen hanterar inte de värden som informanterna framhåller. Det finns således ett glapp och begränsat institutionellt stöd för att tillvarata eller vidareutveckla platserna. För att nå en hållbar bytveckling där lokalsamhället inkluderas behövs större lyhördhet gentemot hur samhället fungerar idag och vilka platser som bygger upp ett slags ekosystem av platser som fungerar som arenor för det sociala livet och som är bärare av identitet och kulturella värden.

[Figur 1 – Platser som ofta används. Platser som undviks. Platser som informanterna tycker om och gärna använder. Platser som är viktiga för samhället och bygden.]

[Diagram: svarsfördelning m.m.]

Perspektiv: utställning och öppet möte

Möten med medborgare

För att bereda väg för en dialog med Duvedsbor och andra intresserade arrangerades en serie medborgarmöten i Duved initierade av Duvedmodellens ledningsgrupp. De tre första mötena planerades och arrangerades i huvudsak av projektets processledningsgrupp (se separat dokumentation: Wahlgren 2022). Det fjärde mötet, *Öppet Möte*, organiserades av arbetspaket Livsmiljö (KTH) i samverkan med en grupp tjänstepersoner från Åre kommun.

Öppet Möte i november 2021 genomfördes som en kombination av utställning och medborgardialog. Syftet var att genom dialog med en intresserad allmänhet öka förståelsen för vilka platser som är betydelsefulla samt fånga varför de är betydelsefulla och vad som karaktäriserar dem. Ett annat syfte var att exponera en del av de resultat som framkommit av den kartbaserade enkäten på webben samt tjänstepersonernas perspektiv. Utställningen och mötet förbereddes i samverkan med Åre kommuns representanter. Information om arrangemanget gick ut via kommunens olika kommunikationskanaler samt via ett antal andra lokala kanaler för att nå olika grupper. Åre kommun ordnade med lokal i Åre Sportcenter.

Under det öppna mötet genomfördes sammanlagt 26 samtal/intervjuer som dokumenterades av personer kopplade till arbetspaket Livsmiljö. Det totala deltagarantalet/besökare uppgick till knappt ett 40-tal personer inklusive barn, unga och andra medföljande. Jämte samtalen som dokumenterades fanns också möjlighet att notera direkt på kartor vilka platser eller promenader som besökarna använde och/eller hade synpunkter om.

Rekreation, naturen och fjället

Det går att konstatera att många uppger att de uppskattar naturen, fjället och älven och att dessa kvaliteter är en starkt bidragande orsak till att man bor och/eller verkar på platsen. Fjällen och älven används för det rörliga friluftslivet såsom skidåkning och vandring samt i högre utsträckning cykling. Annan verksamhet är skoteråkning och jakt som i högre utsträckning leder till konflikter med markägare vilket bekymrar många. Flera efterfrågar en dialog mellan olika intressenter för att försöka hitta lösningar. Några ansåg att det behövs ytterligare investeringar i skidsystemet för att hålla jämna steg med den kraftiga expansionen av boenden i Åre-Duved. Viktigt också att samhällsservicen hänger med i stort. För att kunna bo och verka är skolor, förskolor, vårdcentraler men också investeringar i bredband viktigt.

På medborgarmötet framkom också betydelsen av fungerande kollektivtrafik tydligare samt återigen behovet av bra gång- och cykelvägar. Att kunna klara sig utan bil (eller inte vara beroende av bil) framstod som en angelägen fråga, inte bara för barn och unga utan för flertalet besökare. Många målpunkter finns i Åre eller i andra samhällen i Åredalen vilket gör att transporter längs dalen är viktigt för Åredalen som helhet och för att de olika samhällena ska kunna komplettera varandra och fungera tillsammans som en helhet.

Oro för kraftfull exploatering

Det framkom under mötet att det hos många finns en starkt uttalad oro eller ett motstånd det de omfattande exploateringar som skett eller är planerade. Ett av de områden som togs upp av många är Rödkullen på västra sidan av Åreskutan med ca 7200 bäddar. Många anser att ny bebyggelse utformas på ett sätt som inte ser till helhetsperspektivet, inte värnar tillgängligheten till fjällen/naturen (det rörliga friluftslivet) och att det riskerar att öka belastningen på naturen och samhällena. Bebyggelse som klättrar upp på berget innebär barriäreffekter för olika ekosystem och vandringsleder genom området hindras. Vidare innebär det byggnadstekniska problem med rasrisk etc. för byggnader och vägar. Det resulterar i områden som blir svåra att kollektivtrafiksörja så beroendet av bil tenderar att bli större i de områden som klättrar upp längs fjällsidorna.

Flera av besökarna vittnade om att renar på fjällbete blir störda av vandrare men framför allt av skotertrafiken på fjället. Besökare visar inte hänsyn i tillräcklig utsträckning utan stör renarna och hindrar ibland deras förflyttningar. Därtill oroades många över utvecklingen av fastighetspriserna vilket gör det svårt för de som är permanent boende i Åredalen att hitta boende till överkomliga priser.

Specifikt för Duved så lyftes platserna för organiserad verksamhet fram av många av besökarna. För sportintresserade ungdomar finns ett stort utbud men trots detta var det många som önskade vidareutveckla dessa funktioner och platser. Flera erbjöd sig på mötet att hjälpa till att bygga banor för cyklar om kommunen bara kunde peka ut en markyta. För ungdomarna pekas ungdomsgården i Åre ut som betydelsefull men också skolorna, skolbussen samt de olika föreningarna som verkar i Åredalen. Tågstationen har i perioder varit en plats för unga att hänga på i Duved. Föreningarnas verksamheter i Duved har stor betydelse, främst för barn och unga men också för deras familjer och andra engagerade i idrott. Fotbollsplanen används också av många som bor utanför Duved och på helgerna blir det ofta matcher med boende i andra delar av Åredalen.

Kulturhistoria och festivaler

Personer med kännedom om de små jord- och skogsbruken – av vilka flera är kulturhistoriskt intressanta – berättade om dess betydelse och att de än idag är aktiva på olika sätt. De är på så sätt bärare av viktiga näringar på platsen och ett levande kulturhistoriskt arv. Några av personerna berättade att det tidigare varit roliga festivaler (exempelvis Country-festival) som på sin tid bidrog till Duveds identitet och gemenskap. Nu har sådana festivaler inte arrangerats på flera år men många efterfrågar liknande (kultur-)initiativ igen. De arrangemang som förekommer idag är framför allt länkade till kommersiella syften.

Kommunal service och det offentliga rummet

Kommunal service som förskola pekades ut som en brist. Det var svårt att få plats och ibland blev det en förskola med mycket långa resor och är man hänvisad till kollektivtrafik kan det bli svårt att nyttja.²⁸ Lokalt i Duved efterfrågades också offentliga mötesplatser. Kärleksparken var det flera som nämnde som en bra plats med strategisk placering invid Karolinervägen. Bänkar och annat som underlättar vistelse efterfrågas. Utmed strandzonen efterfrågas grillplatser. Gångvägarna här inklusive Fiskestigen är uppskattade och används året om. Passager utmed älvstränderna får gärna vidareutvecklas och att man kan komma ner till älven på flera ställen. Naturen på udden vid älven pekas ut som värdefull. Skolans initiativ att tillsammans med

²⁸ Lokalbussarna går endast varannan timme.

skolelever göra ett skyltprojekt utmed Fiskestigen är ett initiativ som utgör ett exempel för hur man kan medvetandegöra platser och stråk och tillgängliggöra dem för fler.

Fler gångstråk och promenadvägar föreslogs av många av besökarna. Dels att förbättra stråket från stationen till Karolinervägen (Stinsvägen) men också sträckan som leder bort till sportområdet/skolan som går utmed järnvägsspåren. Passagen mellan stationen och macken samt hälsocentralen upplevs av många som ödslig och otrygg. Det skulle vara positivt om olika promenad-loopar kan utvecklas för genare gångvägar och kvälls- och hundpromenader men framför allt för att förbinda de viktiga målpunkterna som finns i Duved. Sådana förslag ritades också in på olika kartor under mötet. Relaterat till detta pekades E14 ut som barriär mot fjället och fler/bättre passager i nord-sydlig riktning efterfrågades. Två passager för kor finns vilka skulle kunna göras iordning för gångtrafik. E14 utgör ett exempel på när nationella infrastruktuurinvesteringar förbiser (eller missar) lokala behov och inte har underlättat för gångrörelser tvärs E14. Önskemål om förbättrad kommunikation begränsades emellertid inte bara till Duved utan här blir det tydligt att tillgängligheten utmed Åredalen som helhet är viktig för medborgarna.

Platser för rekreation och friluftsliv - viktiga för lokalsamhället

Sammanfattar vi resultatet från det öppna mötet så framkommer att många av platserna som pekas ut är platser som är kopplade till friluftsliv och turism. Dessa platser dominerar i det sammanställda materialet. Det är platser som är kopplade till turistnäringen (vinter- och sommarsäsong) och som även används för vardagsrekreation och friluftsliv av de som bor och verkar i Åredalen. Intresset för ett aktivt fritidsliv och betydelsen som dessa platser har för många av företagen lokalt förenar många människor som bor och verkar i Åredalen. Det är tydligt att dessa platser inte bara är viktiga för rekreation utan de utgör också viktiga arenor för näringslivets och för lokalsamhällets utveckling. Föreningar, organisationer eller oorganiserade grupper som använder dessa platser finner en mötesplats för samordning och utbyte av information. Här utvecklas en gemenskap och nätverk byggs. Det innebär att dessa platser också utgör sociala arenor, de är mångfunktionella platser i den meningen att de också erbjuder en arena för att upprätthålla och utveckla lokalsamhället. Det kan emellertid konstateras att de som inte är lika aktiva inom friluftsliv och sportaktiviteter inte lika enkelt blir inkluderade i dessa sammanhang och så att säga inte har naturligt tillträde till dessa sociala arenor. Få platser identifieras av de personer som deltog på det öppna mötet som är kopplade till kultur – exempelvis musik, konst, litteratur eller kulturarv.

Summering

Vad vi ser utifrån resultatet är att det inte uppenbart är den primära markanvändningen i sig som är avgörande för vilka platser som blir betydelsefulla och kan bli en plats som kan utvecklas till en social arena där nätverk kan vidareutvecklas och det sociala kittet kan stärkas. Typiskt för dessa platser är att de återkommande blir en samlingspunkt med möjlighet att lösa och diskutera sådant som är angeläget för samhället som helhet. Utifrån ett konventionellt planarbete är det en utmaning att fånga och beskriva var dessa sociala arenor och mötesplatser uppstår, platser som möjliggör viktiga sociala processer. Utifrån ett fysiskt planeringsperspektiv är det lätt att platser och funktioner endast beskrivs utifrån sin huvudsakliga (juridiska) markanvändning (exempelvis sport, centrumfunktion, skola, natur etc.). I små samhällen är det emellertid särskilt viktigt att uppmärksamma de platser som har förmåga att härbärgerar viktiga sociala processer och som har förmåga att upprätthålla och vidareutveckla samhället. Det gäller att ta till vara och värna sådana platser då de ofta är väldigt få till antalet. Vad som kommit fram i studierna inom arbetspaket Livsmiljö är att sådana betydelsefulla platser i Duved framför allt återfinns där det också finns organiserad verksamhet, där det finns aktiviteter kopplade till sport- och fritidsaktiviteter, samt basservice såsom mataffärer eller utbildning.

[Kartor – syntetisering av intervjuerna.]

[kollage från Utställningen. Foton från utställningen med besökare.]

[Deltagarnas kartor.]

[Bild: skrivna förslag, kommentarer och synpunkter.]

Perspektiv: kultur- och bebyggelsehistoria

Kulturhistoriska aspekter

En målsättning har varit att inkludera bebyggelsens och platsens kulturhistoriska aspekter i förståelsen av Duved som lokalsamhälle. Kartläggningen har genomförts genom samtal med kulturhistoriskt sakkunniga vid länsmuseum Jamtli och Region Jämtland-Härjedalen. Sammanställningar har gjorts av inventeringar, dokumentation och fotografier i befintliga databaser samt av kulturhistoriska publikationer. Duved är mycket rikt på historiska kulturskikt, från ursprungsbefolkningens bosättningar, pilgrimers leder, via den tidiga industrialiseringens utvinning av olika råvaror, spår av militära aktiviteter till dagens massturism; alla har de lämnat avtryck i form av bearbetning av landskapet och byggda strukturer. Även om Karolinermonumentet nämns, liksom fångstgropar och timmerflotning, så lyfts inte den kulturhistoriska bakgrunden fram när dagens Duvedsbor ombeds att peka ut betydelsefulla platser. Kyrkan nämns endast av ett fåtal trots att den är det i särklass det mest anslående byggnadsverket i Duved.

Undersökningen visar att det finns en diskrepans mellan historisk påverkan och upplevd betydelse som kan påvisas genom projektets sammanvägning av olika analysmetoder. Den nära historien tycks inte ha etablerats i det allmänna medvetandet i samma grad som den mer avlägsna. En av förklaringarna kan bota i det fysiska synliggörandet (Assmann 2011) av arkeologiska lämningar (genom skyltar och dylikt) eller genom monument. Inte desto mindre formar närhistorien dagens och framtidens Duved. Exempelvis upptas flera exempel på välfärdsstatens anspråkslösa bostadsarkitektur (1930- till 1960-talet) som särskilt bevarandevärd (Kulturmiljöprogram 2020). Och i en undersökning utförd av Jamtli visade sig kabinbanans brutalistiska basstation i Åre från 1976 vara ett omtyckt modernt tillskott. Den kulturhistoriska påverkan omfattar förstås ett betydligt längre tidsspänn, och en av de sakkunniga påminner om klimatförändringarnas och exploaterings negativa påverkan på fjällmiljön, själva grundförutsättningarna för samhällets etablering.

Vi vill mena att ökad medvetenhet om ortens fysiska historiska arv – även det närtida arvet – kan bidra till att dels stärka den sociala identiteten i Duved, dels öka förståelsen för Duved som samhälle och dess befintliga kvaliteter. Detta ger också viktig vägledning för framtida utbyggnad.

Arbetspaketet studerar med hjälp av olika typer av kartläggningar rumsliga och sociala faktorer som främjar en god livsmiljö. Projektet har identifierat byggnader, platser, stråk och utrymmen mellan dessa som särskilt betydelsefulla och betydelsebärande i Duveds lokala fysiska kontext. Som en del av denna rumsliga kartläggning har projektet haft som målsättning att även väga in den kulturhistoriska närvaron i den fysiska miljön, samt hur den i förlängningen aktivt kan integreras som redskap i samhällsplaneringen för att synliggöra och föra vidare aktiviteter, verksamheter och värden som har präglat platsen över tid.

För att få en snabb och adekvat orientering om de kulturhistoriska förutsättningarna genomfördes samtal (telefon och digitala möten) med sakkunniga från Länsmuseum Jamtli och Region Jämtland Härjedalen. Parterna har konsulterats för deras kunskap om och mångåriga erfarenhet av att arbeta med den historiska fysiska miljön i länet. Till skillnad från regionen är Länsmuseum

Jamtli inte en av de medverkande aktörerna i Duvedmodellen men genom läns museets övergripande ansvar för den arkeologiska och antikvariska verksamheten i länet bidrar deras tjänstepersoner med viktig kompetens för den kulturhistoriska kartläggning som här står i fokus.

Samtal genomfördes med:

Olof Edin, 1:e antikvarie/byggnadsantikvarie, Jamtli

Anders Hansson, 1:e antikvarie/arkeolog, Jamtli

Christina Wistman, biträdande museichef, konst- och kommunikationsansvarig, Jamtli

Dag Hartman, regional utvecklingsstrateg, Region Jämtland Härjedalen, med erfarenhet från internationella kulturarvssamarbeten inom UNESCO.

Dag Hartman hade en närmare inblick i Duvedmodellen som en av projektdeltagarna från regionen. Edin, Hansson och Wistman kände till Duvedmodellen men hade inte medverkat aktivt i något skede. De ansåg inte heller att deras arbete från länsantikvariskt håll påverkades av projektet Duvedmodellen i dagsläget. En annan aktör som också har ansvar för kulturhistoriska miljöer är Länsstyrelsen. Dock har ingen representant från Länsstyrelsen intervjuats inom ramen för delprojektet. Länsstyrelsen bevakar exempelvis statens intressen i den kommunala planeringsprocessen och är remissinstans för kommunala utvecklingsplaner.

Bakgrund och syfte

Syftet med samtalen var framförallt att hämta information och kunskap om de insatser som aktörerna genomför men också att introducera och pröva paketets frågeställningar för regionala aktörer med kulturhistoriskt ansvarsområde. En viktig målsättning var att fånga upp spontana men sakkunniga reflektioner kring vad som just nu är angeläget i skärningspunkten mellan historia, kulturarv och regional utveckling på den specifika platsen. Samtalen hade en utforskande och kunskapsinhämtande karaktär och var inte strukturerade som regelrätta intervjuer. De redovisas nedan i form av olika fokusområden baserade på kulturella och historiska faktorer, egenskaper, kvaliteter, förutsättningar och problem som en eller flera av samtalsparterna lyfte fram.

Generellt visade informanterna stort intresse för paketets fokus på rumsliga frågeställningar, kartan som metod och välkomnade det kulturhistoriska perspektivet som de menade hade möjlighet att förankra forskningen på den specifika platsen. Här märktes en viss skepsis angående Duvedmodellen som de menade visade tendenser till bristande lokalkännedom.

Kulturella tidslager i dåtid och nutid

Under alla samtal berördes de olika kulturhistoriska tidslager som har präglat och kontinuerligt förändrat livet i Åredalen. Det är påtagligt hur vissa av dessa tidslager har gett form åt samhällena och manifesteras i tydliga fysiska platser. Vissa av dessa spelar en avgörande roll i flera av lagren. Som redan berörts, tas Karolinervägens historiska roll över av ständigt nya funktioner, där den tidigmedeltida pilgrimsleden blir militär mobiliseringsväg på 1700-talet, som blir bygata i jordbruksbygd, som blir skolväg. Andra initiativ, som järnvägens dragning genom dalen (långt gångna planer på en alternativ sträckning fanns), har haft en helt avgörande betydelse för samhällets etablering och tillväxt, inte minst utvecklingen av den sentida turismen. Ytterligare andra sådana lager, som människors bosättningar och varierade brukande av marken, för jakt eller jordbruk, har satt tydliga spår i landskap och jordmån under lång tid. Likaså har råvaruutvinningen och förädlingen (främst koppar, järnmalm och timmer) lämnat signifikanta materiella lager. Vissa enstaka monument som Duved skans¹ (ca år 1700) bildar en ovanligt markant fysisk plats medan spår av den en gång så viktiga tullstationen i Duved² (1696) idag bara finns på kartor.

Samtalsparterna lyfter fram att det är viktigt att tänka in framtida tidslager och föränderlighet i de befintliga. Vissa återfår en funktion som liknar den ursprungliga medan andra blir omkodade. Sankt Olavsleden (från Selånger till Trondheim) har åter blivit en populär led i och med dagens tilltagande intresse för vandring som fritidsaktivitet medan de forna gruvorterna Fröå och Huså har blivit välbesökta utflyktsmål (och populära stopp på vandringsleder). Anders Hansson lyfter också fram hur klimatförändringarna allt snabbare påverkar ”tidslagren” och platsens förutsättningar. Vad händer exempelvis i den framtid när Åreskutan återtas av vegetationen och inte längre är ett fjäll?

Att kunskap om olika historiska och kulturella processer är viktigt för en lyckad och hållbar utveckling av lokalsamhället är något som kanske inte alltid uppmärksammas i dagens samhällsplanering. Anders Hansson nämner bland annat hur fjällkunskap är helt avgörande för näringslivsutvecklingen. På samma sätt är det viktigt att förstå turismens svängningar över tid och Edin nämner i sammanhanget hur den stora utbyggnaden av Åre på 1970-talet var ett statligt initiativ (till skillnad från majoriteten av dagens satsningar), (Kulturmiöanalys 2017). Syftet med det så kallade Åreprojektet med bland annat byggande av kabinbanan i Åre handlade om att svenska befolkningen skulle få möjlighet till fritid och semester. Det förväntades innebära nya arbetstillfällen. Samt hur relationen mellan Jämtland och Trøndelag är en betydande historisk komponent som idag är underutvecklad.

Turismen som kulturarv

Vinterturismen präglar i stor utsträckning dagens fysiska miljöer och levnadsmönster men även turismnäringen har förändrats kraftigt under relativt kort tid. Från det tidiga 1900-talets fortfarande småskaliga och exklusiva ’luftturism’ sommartid, via tidiga statliga satsningar på folkhälsa och friluftsliv till 1970-talets massaturism; alla har de lämnat viktiga byggda spår. I Duved märks Duvedsgården som en gång tog emot barn som skulle ges möjlighet till aktiv och hälsosam vistelse under skolloven. Att bygga vidare på den historiska erfarenheten av dessa miljöer och skapa platser som främjar en sådan föränderlighet över tid – sommarturismen har till exempel åter tagit fart – tas upp som viktigt för den hållbara utvecklingen av samhället. Men turismen är en föränderlig faktor som sliter hårt på miljön; här nämns cyklingen och dess leder och anläggningar men även hängflygning. Andra förändringsfaktorer med stor påverkan är olika typer av råvaruutvinning och energiproduktion. Och som ovan nämnts, de överordnade utmaningarna som de snabbt eskalerande klimatförändringarna utgör.

Vid sidan om att prägla landskapet och byggnadskulturen noterar informanterna att turismen också har skapat nog så betydelsefulla men immateriella sociala mönster och yttringar. Bland annat nämner de en ungdomskultur vars uttryck får näring av ett avståndstagande från den tillfälliga turismens attribut; de beskriver bland annat ett utpräglat ’hantverksmode’ som kontrast till skidmodet och skoteråkning istället för, eller som komplement till, den alpina skidåkningen.

Behov av att medvetande- och synliggöra kulturhistorien

Alla vidtalade återkommer till hur Duveds historiska användning och utformning spelar en viktig roll för förståelsen av Duved som plats och miljö idag. En viktig del är att medvetande- och synliggöra dessa dimensioner, där även till synes anspråkslösa insatser kan få stor betydelse. Olof Edin berättar hur Länsmuseum aktivt har arbetat med att sätta ord på platser genom bland annat s k ”kulturspaning”. I Östersund fick skolelever i uppdrag att välja ut byggnader som de tyckte var intressanta och behövde en informationsskylt och fick sedan skriva utkast till dessa. Kopplat till Duved nämns skyltarna till Fiskestigen som elever i Duveds skola fick utforma. Det är ett exempel på ett projekt som medvetandegör platsen och aktiverar

lokalbefolkningen, i detta fall skolelever. Anders Hansson tar även upp den stora illustrerade skylten vid Duvedsmonumentet och Duveds skans och berättar hur karolinernas närvaro på platsen har uppmärksammats genom vandringar och teaterföreställningar. Pågående skyltning av kulturstigar i länet är andra exempel på sådana synliggöranden av kulturhistoriska platser och processer. I Duveds närområde finns även flera privata initiativ till platsskapande aktiviteter. Wistman nämner konstnären Eirin Marie Solheim, verksam i Järpen, som arbetar med att utforska plats och identitet.³ Ett av hennes projekt resulterat i att sittplatser byggts i Järpen och verket "Hjerpen:radband" gestaltar namn med anknytning till samhället samtidigt som det fortsätter en lång tradition av konstnärlig gestaltning av en betongmur som uppfördes i samband med att europaväg 75 byggdes på 1960-talet.⁴

Edin påpekar också hur viktigt det är att inhämta synpunkter från lokalbefolkningen då det kan finnas förutfattade meningar om vad de boende uppskattar och varför. Som exempel nämner han en enkät om bevarandevärd bebyggelse vilken gav en del för dem, som arbetar professionellt med bebyggelsehistoriska frågor, oväntade svar. Det visade sig att Åre kabinbanas dalstation i brutalistisk betongkonstruktion var särskilt uppskattad liksom den gamla campingen. I fallet med dalstationen gick de boendes värdering stick i stäv med såväl ägarens, Skistar, som kommunens. Så fort planerna på rivning av kabinbanan och dalstationen blev kända startade namninsamlingar och en proteststorm. I augusti 2019 beviljades rivningslov för stationen men i januari 2020 valde Skistar att dra tillbaka ansökan.

Edin manar också till försiktighet när det gäller alltför aktiv estetisk styrning från antikvariskt håll och nämner designprogrammet i Härjedalen (2006)⁵ som ett mindre lyckat exempel på framtagande av riktlinjer. Programmet förespråkade ett alltför snävt arkitekturhistoriskt och estetiskt ideal som inte representerade den mångfald av byggnadskulturer som finns i länet. Efter kritik upphörde programmet att gälla.

Åre vs. Duved: "Åre är helt sönderbyggt"

Alla informanter betonar att Åre och Duved representerar helt skilda kulturmiljöer, där Duved har en annan historisk och kulturell bas än Åre. Hansson gör en liknelse med Italien där närliggande byar kan ha mycket olika identitet.

Samtliga informanter är kritiska till den hårda exploateringen av Åre – "Åre är helt sönderbyggt"⁶ – och varnar för att utbyggnaden av Duved ska gå samma väg. Det ser ut som att misstagen från 1970-talet kan riskera att upprepas. Edin påpekar att utbyggnaden i Åre regelbundet får kritik av Länsstyrelsen framförallt på grund av den höga exploateringen och risken för ras. Hartman beskriver utvecklingen som kontextlös och uttrycker implicit kritik mot de förslag som tagits fram av Duvedmodellen tillsammans med Duved Framtid AB. Hansson/Edin tar upp den komplexa situationen med företaget Skistars starka ställning som arbetsgivare och problemen med att fånga upp röster som representerar dem som är tänkta att bo i Duved: för vem bygger man? Hansson påpekar att redskap som social konsekvensanalys och landskapskonventionen från 2011 som ofta används i urbana miljöer för att t ex analysera mötesplatser och identifiera trygga/otrygga plaster, sällan tillämpas på landsbygden. Det är en missad möjlighet att fånga upp hur människor upplever landskapet som de lever i, och hur vardagen påverkas utifrån hur de upplever sin livsmiljö.

Perspektiv: planer & program

Värdering enligt kommunens kulturmiljöprogram

Kommunens aktuella kulturmiljöprogram (Åre kommun/Tyréns 2020-12-14) utgör en syntetisering av myndigheters/konsulters tidigare undersökningar och inventeringar²⁹ i kombination med dialogsamtal där kunskap har inhämtats från fastighetsägare, byföreningar, representanter för turistnäringar med flera.³⁰

Programmet delar upp Duvedsområdet i Duvedsbyn - Forsa, Duved, Mullfjället och Tege – Ängarna. Dessa representerar i sin tur delvis olika kulturmiljöer, från väster till öster, med Duvedsbyns/Forsas historiska odlingslandskap och mangårdsbyggnader, det centrala Duveds lager av bebyggelse från olika perioder men med tonvikt på efterkrigstiden, Mullfjällets fornlämningar och fåbodsmiljöer, till Tege och det odlingslandskapet som öppnas mot älven samt industrilämningar vid Tegeforsen. Genom områdena och hela samhället löper den historiska Karl Johans väg som utgör ett historisk, särskilt bevarandevärt stråk i sin egen rätt.

Samstämmighet och oenighet

I KMP finns flera gemensamma nämnare och viktiga överlappningar med iakttagelser och kartläggningar utförda inom arbetspaketet. Här kan nämnas sådant som att Åredalen betraktas som *en* kulturmiljö, att de olika historiska lager som präglar området tas upp både för det sätt som de präglar landskapet och för deras roll för ett historiskt kollektivt minne, att siktstråk över kulturmiljöer och landskap ägnas särskild uppmärksamhet både i text och illustrationer. I KMP noteras också att de samiska kulturhistoriska lämningarna saknas i äldre statlig dokumentationen över fornlämningar m m i området. Det finns anledning att återkomma till detta i avsnittet om arkiv nedan.

Däremot finns också intressanta avvikelser i relation till resultatet av undersökningarna i arbetspaketet Livsmiljö. Det handlar bland annat om på vilka grunder identifieringen av enskilda byggnader görs eller den kronologiska avgränsningen som får konsekvenser för vilka platser och byggnader som kan utpekade som betydelsefulla vid en viss tid.

I KMP listas fler enskilda byggnader än vad som framkom i AP3:s kartläggningar. Exempelvis får kyrkan med omgivning en central roll i bedömningen av kulturmiljön i KMP medan kyrkan endast nämns av ett par personer i våra undersökningar. Det finns också skillnader i orsaken till varför en plats eller byggnad tas upp. I KMP utmärker sig stationshuset som en välbevarad, tidstypisk funktionalistisk byggnad, och järnvägen som ett dominant inslag i landskapsbilden. Stationen nämns även i våra kartläggningar, men inte främst för byggnadens kvaliteter utan för dess betydelse för Duved som samhälle – för vikten av goda förbindelser med dalen, Östersund

²⁹ Inventering av Åre by och genomgång inför kommunalt kulturmiljöprogram, Jamtli 2014; Byggnadsinventering Åredalen, Rapport Jamtli 2017:19; Bebyggelseregistret; Forsök.

³⁰ De medverkande är inte identifierade och det framgår inte hur de har valts ut eller vilka kategorier de representerar. Ej heller framgår det om allmänheten har konsulterats. Det är inte möjligt att spåra vilka uppgifter har inhämtats från dialogmötet utan dessa har arbetats in i det samlade programmet.

och resten av Sverige, och för att stationen i perioden har varit ett offentligt uppehållsrum för ortens unga. Järnvägens sträckning noteras inte för dess bidrag till landskapsbilden utan för dess fysiska roll som avgränsning i samhället, då antalet passager är starkt begränsade utgör den ett hinder för människors rörlighet i området och tillgängligheten till attraktiva strövområden längs älven.

På samma sätt finns nyansskillnader i de ”visuella kontakter” som pekats ut som värdefulla för kulturmiljöns karaktärsdrag. Men medan kulturmiljöprogrammets siktlinjer lyfter fram öppen sikt mot värdefull bebyggelse såsom kyrkan eller stråk som Karl Johansvägen, visar våra undersökningar att medborgare tycker att utsikten mot fjället och älven, snarare än enskilda byggnader eller mellanrum i bebyggelsen, är särskilt betydelsefull.

KMP har avgränsat undersökningen till byggnader och miljöer som är trettio år eller äldre med hänvisning till den tidsmässiga distans som i regel krävs för att kunna ”uppleva och förstå en miljö ur ett historiskt perspektiv”.³¹ Våra kartläggningar visar dock att betydelsefulla platser ofta är betydligt yngre än så; i Duved nämns återkommande sporthallen, fotbollsplanen, ICA och padelhallen som viktiga för samhället. Vi vill med detta lyfta fram det oupphörliga formlaget av lokalsamhällen; kulturmiljön är en process i ständig förändring, såväl materiellt som ideologiskt. Vi vill rikta uppmärksamhet mot att olyckliga tidsmässiga gränsdragningar i fråga om kulturhistoriskt värde kan få särskilt dramatiska konsekvenser på en liten ort. Ett särskilt talande exempel i närområdet är den komplexa situationen kring kabinbanan i Åre basstation. Länsstyrelsen avtog 2017 en byggnadsminnesförklaring av kabinbanan (linbanan och basstationen) och en kulturmiljöanalys från samma år kom fram till två varandra helt motsatta slutsatser angående effekterna på riksintresset Åredalen Z32 vid en eventuell rivning av kabinbanan. Att bevara ett för Sverige unikt konstruktionstekniskt och arkitektoniskt märkvärdigt byggt kulturarv ställs mot behovet av att bevara ett för Sverige lika unikt alpint turismaktivitet.³² Vad beträffar lokalbefolkningen, har de visat sitt starka stöd för ett bevarande genom namninsamlingar och aktioner.

Summering

Det vi vill lyfta fram genom dessa nedslag är att påvisa det glapp som kan uppstå mellan professionens kultur- och bebyggelsehistoriska analyser respektive de boendes upplevelser av platser och byggnaders betydelse. Sådana diskrepanser följer förstås naturligt av olika bedömningskriterier men vi vill mena att de är pedagogiska exempel på hur hänsynstagande och inarbetning av flera olika perspektiv kan bli en tillgång i planeringen.

³¹ KMP s 6.

³² Kulturmiljöanalys. Åre kabinbana med dalstation, Studio kulturmiljö, Sweco Architects AB, 2017-11-17

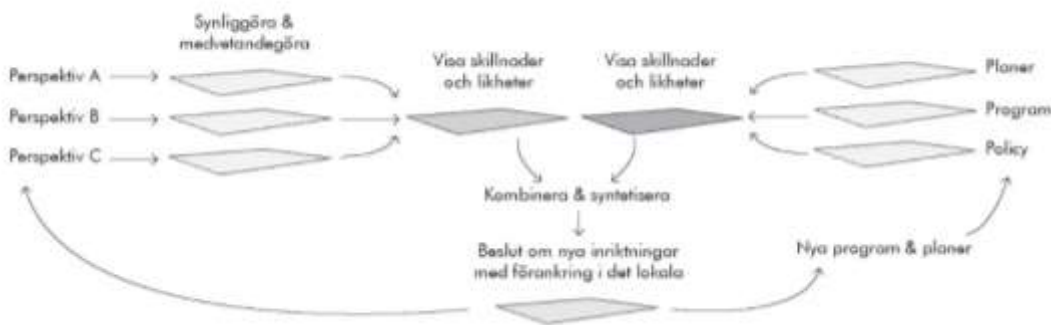
Reflektion och slutdiskussion

Att kartlägga betydelsefulla platser

Med Duved som exempel har Arbetspaket Livsmiljö som är ett delprojekt inom Duvedmodellen 2.0 påbörjat utvecklandet av en *Kartläggningsmetod för hållbar utveckling av lokalsamhällen på landsbygden*. Metoden möjliggör:

- Inkludering och integrering av flera perspektiv på vilka platser som är betydelsebärande.
- Synliggörande och medvetandegörande av platsernas värden bortom den huvudsakliga markanvändningen.
- Jämställande av kunskap från olika aktörer och tidigare dokumentation genom översättning till ett enhetligt format (kartan), som kommunicerar med planeringsinstitutionernas logik.
- Identifiering av diskrepanser mellan styrdokument och faktisk användning och socialt värde.

Arbetsgången är inte låst till en viss uppsättning aktörer eller dokumentation, utan kartläggningsmetoden bör anpassas till den specifika lokala kontexten. Metodens främsta fördel är att den väger samman information från flera aktörer och olika typer av dokumentation vilket ger en mångfacetterad och nyanserad helhetsbild. I ett nästa steg av Duvedmodellen skulle metoden kunna prövas utifrån andra geografiska och ekonomiska förutsättningar än de i Duved. Däremot kan vi konstatera att den är relativt arbetskrävande. Då urvalet av perspektiv (d v s grupper eller material som ska ingå) är avgörande krävs förberedande orientering. Metoden är känslig för enskilda individers kunskap och engagemang. De deltagande aktörernas bakgrund behöver därför utvärderas i ett tidigt skede av processen och olika aktörer kan behöva bemötas på olika sätt. Svårigheter finns att nå vissa grupper i samhället. Nedan visas en figur som beskriver kartläggningsmetoden och hur förståelsen av olika perspektiv kan öka. Jämförelsen mellan olika perspektiv ger underlag för planeringsprocessen och kan integreras i den formella planeringsprocessen vilket ökar förankringen i lokalsamhället och bland de som lever och verkar i en bygd.



Figur: Kartläggningsmetod för hållbar utveckling av lokalsamhällen.

Resultatet av kartläggningarna visar att det i vissa avseenden finns överlappningar mellan allmänhetens perspektiv och tjänstepersonernas perspektiv. Båda grupperna anger relativt samstämmigt exempelvis centrumdelen av Karolinervägen, platser där organiserad verksamhet bedrivs, samt anger skolan och ICA-affären som betydelsefulla. Däremot domineras medborgarnas perspektiv av naturen runtomkring och de önskar att en öppenhet mot fjället bevaras i bykärnan. Tjänstepersonernas perspektiv inbegriper i högre utsträckning samhällelig service och kommersiella verksamheter. För att nå en bättre förankring i samhällsbyggnadsprocessen i lokalsamhället är det viktigt att kunna översätta kunskapen som kommer fram av kartläggningar utifrån olika perspektiv och arbeta in det i exempelvis översiktsplaner, program och detaljplaner. Att beakta och tillvarata de mångfunktionella platser som också utgör arenor för andra viktiga samhällsprocesser jämte den primära markanvändningen är en förutsättning för en långsiktigt hållbar utveckling. Perspektiven och kartläggningarna hjälper att överbygga det glapp som ofta uppstår mellan olika perspektiv å ena sidan och det som skrivs in i de juridiska planeringsinstitutionerna och som i realiteten styr framtida bebyggelse- och markutveckling.

Med hjälp av kartläggningsmetoden har bland annat följande observationer kunnat göras:

Primär markanvändning – många funktioner

Den primära markanvändningen i Duved har ofta flera olika sekundära funktioner. Platser som identifieras som betydelsefulla uppstår ofta där det även finns organiserad verksamhet, såsom sportfältet, eller basfunktioner som mataffären. Det är således inte uppenbart den primära markanvändningen som är avgörande för vilka platser kan utvecklas till en social arena där nätverk kan vidareutvecklas för att stärka livsmiljön och därmed samhället på sikt. Utifrån ett konventionellt planarbete är det en utmaning att se och beskriva dessa platser och funktioner. Slutsatsen är att befintlig lagstiftning som utgår från markanvändningen (t ex boende, rekreation, skola, centrumfunktion) är trubbiga redskap i små samhällen på landsbygden. Det krävs mer diversifierade metoder och större medvetenhet om platsers mångfacetterade betydelser och funktioner för att främja en socialt hållbar utveckling.

By (liten ort) – del av ett sammanhang (Åre dalgången)

Den lilla orten behöver förstås i sitt relativa sammanhang. Sett till sin storlek är Duved mycket välförsett med service och utbud. Men för det bredare spektrumet av utbud inom sport, handel, arbetsplatser och kultur är orten dock beroende av hela Åredalen (och bortom). Samtidigt är Duveds lugna rurala karaktär en stark anledning till inflyttning. Att säkra Duveds roll som en integrerad, men avgränsad del i en större dalgång, framstår därför som mycket viktigt att beakta inför den framtida byutvecklingen.

[figur: Duved-Dalen]

Bevara och utveckla Duveds kärnkvatiteter

Närheten till naturen, friluftslivet och identiteten som by har en dominerade plats i de boendes positiva upplevelse av Duved. Projektet har identifierat konkreta platser, stråk och visuella relationer (utsikter) som särskilt bevarandevärda. Att inte ”bygga bort” dessa och därmed underminera väsentliga värden i Duved framstår som angeläget. Forskningen lyfter fram historiska aspekter som har påverkat och fortsätter att påverka Duveds framväxt, attraktivitet och identitet. Dessa kan bidra till att berika och fördjupa framtida planarbete. Projektet har också utpekat konkreta funktioner, platser och förbindelser i behov av utveckling och förstärkning.

En utveckling som är väl förankrad i platsens karaktär, identitet och historia kan lättare få legitimitet och stärka de lokala särdragen. Transformationer som ej är i samklang med platsens identitet riskerar istället att uppfattas som främmande i kontexten och kan skapa friktion och bristande känsla av delaktighet i lokalsamhället. Tilliten till myndigheter och makthavare kan därmed minska. Det är också angeläget att vara tydlig med vilka intressen som finns och hur avvägningar mellan dessa intressen görs. Vems intressen tas till vara och vems intressen får företräde?

Duvedspecifika förslag

Ett stort antal konkreta förslag har framkommit som resultat av arbetet i Duved. Nedan ges exempel på några högst konkreta utvecklingsidéer:

- Utvecklande av ett mer komplett gångtrafikssystem samt ny gång- och cykelförbindelse till Åre/genom Åredalen. Samverka med nationella instanser som Trafikverket och integrera kommunala och statliga intressen.
- Samverka med lokala föreningar om utvecklande av mountainbike-banor i sportområdet samt upprusta motionsspåret för sommarbruk.
- Multisportyta invid Byföreningshuset samt komplettera Kärleksparken med fler sittplatser m.m. som inbjuder till vistelse.
- Utveckling av de centrala stråken Stinsvägen-Karolinervägen. Förstärka karaktären och bibehålla öppenhet mot fjäll och älv. Ny bebyggelse längs Stinsvägen i en skala som associerar till befintliga byggnader som exempelvis Duvesgården. Karolinervägens funktioner som samlande gata (torgfunktion) beaktas (motionsspår-skola).
- Utveckla strandpromenader utmed älven med vistelseplatser (med hänsyn markfrågor m.m.).

Övriga idéer att vidareutveckla

Under projektets gång har olika idéer vuxit fram men som det inte funnits utrymme att utveckla inom den aktuella delstudien. Nedan listas ett urval av de idéer som tagit form och som i ett senare skede (exempelvis steg 3 UDI Vinnova) kan studeras vidare för eventuell implementering. Dessa idéer är inte nödvändigtvis kopplade till Duved utan kan ses som initiativ med potential att implementera på fler orter med liknande situation:

- Öppet Arkiv: samla dokumentation om kulturhistoriskt värdefulla byggnader, platser och miljöer. Exempelvis tillgängliggöra ritningar m.m. Samla berättelser om Duveds historiska utveckling och de som levt och verkat på platsen.
- Utställning och dokumentation av 'oväntade' kulturarv, exempelvis 1930-tals bostäder i centrala Duved. I synnerhet om rivning blir aktuellt finns det anledning att uppmärksamma och dokumentera byggnaden. Engagera Duvedsbor i att producera utställningen (jämför 'Farväl Fokushuset i Malmberget').
- Utveckla Gåturer för att sprida och dela kunskap om värdefulla kulturplatser (ex. Sundbybergs 'Kulturspåret').

Den slutliga versionen av rapporteringen för Arbetspaket Livsmiljö kommer att arbetas fram där även kartmaterial, figurer och bilder ingår. Den preliminära rapporten (denna rapport) bör inte spridas.

Referenser

- Arkeologisk utredning*, rapport – Jamtli 2020:12 <https://www.jamtli.com/wp-content/uploads/2021/01/Rahm-2020-Arkeologisk-utredning-Duved.pdf>
- Assmann, Aleida (2011). *Cultural memory and Western civilization: functions, media, archives*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bebyggelseregistret – Riksantikvarieämbetet: <https://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret-bebr/>
- Björling, Nils (2016), *Sköra stadslandskap: planeringsmetoder för att öppna urbaniseringens rumsliga inlåsningar*, Diss. Göteborg: Chalmers tekniska högskola, Göteborg
- Byggnadsinventering Åredalen*, rapport – Jamtli 2017:19, <https://are.se/dokument/byggabo/4010-byggnadsinventering-aredalen-2017>
- Byggnadsinventering Duved, Åre kommun/Tyréns*, 2020: <https://are.se/dokument/byggabo/planerpagang/strukturplan-duved/6127-byggnadsinventering-duved-2020/file>
- Digitalt museum, <https://digitaltmuseum.se/>
- Duvedmodellen. <https://www.duvedmodellen.se>
- Eliasson, Ingegärd et al (red.) *Fjäll som kultur?*, Länsstyrelsen Jämtlands län, Östersund, 2015 <https://www.lansstyrelsen.se/jamtland/tjanster/publikationer/2015/fjall-som-kultur.html>
- Fornsök - Riksantikvarieämbetet: <https://app.raa.se/open/fornsok/>
- Hellström, Björn. *Slutrapport Vinnova* (kommande), 2022
- Inventering av Åre by och genomgång inför kommunalt kulturmijöprogram (2014), Jamtli
- Johansson, Lisa. (2020). *En berättelse om Åre – från jordbruksbygd till besöksort*. Åre: Åre by- och turistförening.
- Jamtlis samlingar, <https://jlm.kulturhotell.se/>
- Järnfeldt-Carlsson, M. (1988). *Landskap, jaktvillor & kurhotell*. Diss. Umeå : Umeå universitet, 1900. Umeå.
- Klinenberg, Eric. (2018) *Palaces for the people: how social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. New York: Crown Publishing Group
- Koch, Daniel. Arbetspaket Digitalisering, preliminär rapport, 2022
- Kommuntäckande Översiktsplan, Åre kommun*, 2017, KS.2012.765/212 <https://are.se/dokument/byggabo/3578-kommuntaeckande-oeversiktsplan>

- Kulturella perspektiv - Svensk etnologisk tidskrift vol 30 (2021)
<https://doi.org/10.54807/kp.v30.1753> [hämtad 220815]
- Kulturmiljöanalys. Åre kabinbana med dalstation, Studio kulturmiljö, Sweco Architects AB, 2017-11-17
- Kulturmiljöprogram Åredalen, underlag till fördjupad översiktsplan*, Åre kommun/Tyréns 2020-12-14, <https://are.se/dokument/byggabo/planerpagang/strukturplan-duved/6135-are-kmp>
- Legeby, Ann. "[Developing station communities: Alternative approaches and perspectives on access.](#)" i *Approaches and methods in architectural research : Proceeding Series 2021-I*, M. Andersson, M. Rönn and A. E. Toft red., Göteborg : Nordic Academic Press of Architecture Research, 2021, s. 107-134.
- Legeby, Ann. 'Det ojämlika stadslandskapet och rätten till hyggliga livsvillkor', i Bengtsson, Holdo & Holmqvist, *Allas rätt till bostad*. (kommande 2022)
- Legeby, Ann, Koch, Daniel, & Pech, Christina, *Betydelsefulla platser: kartenkät i Åre kommun*, 2021
- Marcus, Lars, & Berghauser Pont, Meta. *Texter om stadsform*. Göteborg: Chalmers, 2019
- Murray, Chris. 2001. *Making Sense of Place: New Approaches to Place Marketing*. Comedia, Bournes Green, UK.
- Månsson, Hans. *Var finns framtidens goda liv? I staden eller på landet eller i samspelet mellan stad och land*, Byggeforskningsrådets kommungrupp i Jämtlands län, 1996
- Nilsson, Per Åke, *Fjällturismens historia: en studie av utvecklingen i Åredalen*, Hammerdal förl. & reportage, Hammerdal, 2002
- Nyström, Louise & Fudge, Colin (red.), *City and culture: cultural processes and urban sustainability*, 1.ed., The Swedish Urban Environment Council [Stadsmiljörådet], Karlskrona, 1999
- Oldenberg, Ray. (1989) *The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. Boston: Da Capo Press.
- Petcou, Constantin., & Petrescu, Doina. 'R-URBAN or how to co-produce a resilient city', *ephemera: theory & politics in organization*, 15(1): 249-262.
- Pillai, Janet. 2013. *Cultural Mapping: A Guide to Understanding Place, Community and Continuity*. Strategic Information and Research Development Centre.
- Riksantikvarieämbetet, Kringla, <https://www.kringla.nu/kringla/>
- Rönblom, Malin. *Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*, Umeå centrum för genusstudier, Umeå universitet, 2014. <https://reglab.se/wp-content/uploads/2019/01/Ett-urbant-tolkningsf%C3%B6retr%C3%A4de-Malin-R%C3%B6nblom.pdf> [hämtad 220817]
- Scott, M, Gallent, N, & Gkartzios, M (EDS), *The Routledge companion to rural planning*. London and New York: Routledge, 2019
- Svensson, Tony. *Samskapande Samhällsplanering, Huvudrapport*. Högskolan Dalarna, 2021

Statisticon. *Befolkningsprognos 2022-2030. Åre kommun, 2022*

Tillväxtverket 2022-06-02, vintersäsong räknas från december till slutet av april nästkommande år. <https://tillvaxtverket.se/statistik/vara-undersokningar/resultat-fran-turismundersokningar/2022-06-02-uppsving-for-vinterturismen-efter-pandemin.html> (hämtad 220829).

Tillväxtverket 2022, <https://tillvaxtdata.tillvaxtverket.se/statistikportal#page=72b01aa0-1d4a-425c-8684-dbce0319b39e> (hämtad 220829).

Vinnova, Utmaningsdriven Innovation. <https://www.vinnova.se/m/utmaningsdriven-innovation/>

Wahlgren, Johan. *Redogörelse bymöten hösten 2021, 2022*

Wall-Renius, Sandra., m.fl. *Vägar till mångfunktionella landskap: En pilotmodell i Jämtlandsfjällen*. Rapport 6820. Naturvårdsverket, 2018

Willis, Karin. *En god Livsmiljö och folkhälsa – Duvedmodellen*. Tyréns. 2022

Åkerman, Angelica, *En annan landsbygd: om gestaltad livsmiljö på landsbygden*, Rian designmuseum, [Falkenberg], 2020

Åre kommun, Duvedmodellen. <https://are.se/byggabo/duvedmodellen>

Appendix

Persongalleri: Arbetspaket Livsmiljö KTH

KTH Arkitektur

Ann Legeby
Christina Pech

Åre kommun

Ingrid Hedlund – huvudkontakt på kommunen 2021
Martin Söderström – huvudkontakt från våren 2022

Åre kommun: hösten 2021-våren 2022

Cecilia Wallén
Martin Söderström
Helena Lindahl
Anette Lundin Grip
Anja Skålen
Kicki Lundström
Micke Björk
Maria Engholm Olsson

Regional nivå

Dag Hartman, Region Jämtland-Härjedalen
Olof Edin, byggnadsantikvarie, Jamtli
Anders Hansson, arkeolog, Jamtli
Christina Wistman, Bitr. museichef, Jamtli

Åres representanter inför Öppet Möte, nov 2021

Ingrid Hedlund
Cecilia Wallén
Helena Lindahl

Martin Söderström
Anette Lundin Grip
Anja Skålen
Kicki Lundström
Micke Björk
Maria Engholm Olsson

Arbetsgrupp på plats Öppet Möte

Ann Legeby, KTH
Cecilia Wallén, Åre kommun
Karin Willis, Tyréns
Johan Wahlgren, Tyréns
Matilde Kautsky, KTH
Erik Wingquist, KTH
Angelica Åkerman, Boverket
Tomas Ritsel, Eau & Gaz